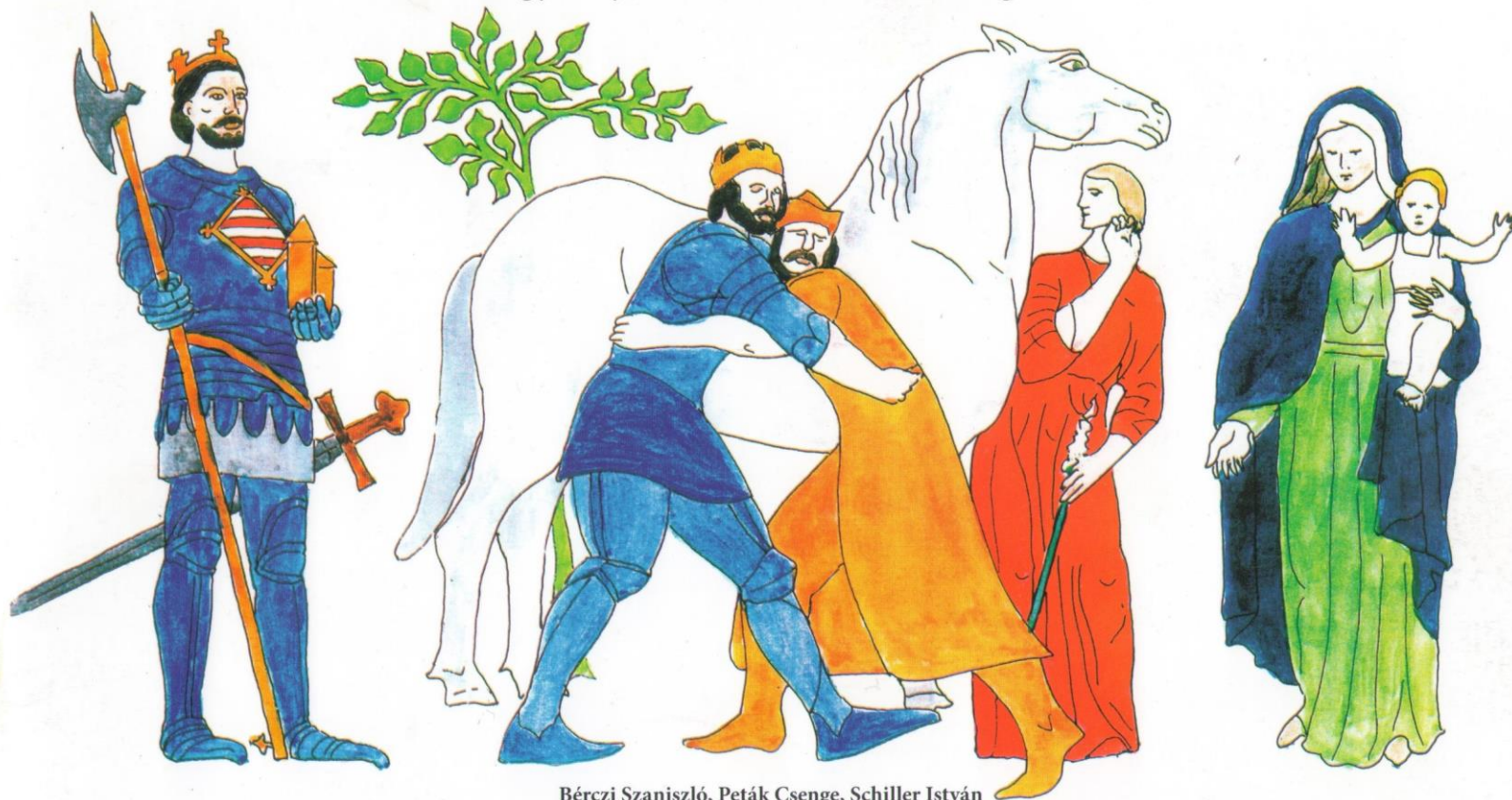

Magyar tájakon. Művészet és műveltség III.

Bérczi Szaniszló, Peták Csenge, Schiller István

A kincses

DÉL-DUNÁNTÚL

TKTE, Budapest, 2012

TKTE Hírlevél Füzetek 3. szám
Bérczi Szaniszló, Peták Csenge, Schiller István:
Magyar tájakon. Művészet és műveltség III.
A kincses DÉL-DUNÁNTÚL

A Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete (TKTE) folytatja az ország nagy tájegységeinek bemutatásáról elkezdett füzetsorozatát. Az Egyesületnek az elmúlt 20 év során tett kirándulásai közül most a Dél-Dunántúltra vezetőket járjuk végig. Ahogy korábbi utunkon is láthattuk, errefelé is látni fogjuk, hogy kincsekkel megrakott az ország. Azért, hogy segíteni tudjuk a falusi turizmus szervezőit, bemutatjuk a történelmi múlt hagyatékát, művészeti, építészeti, ipartörténeti emlékeit. Megtett tanulmányi kirándulásokat is beleszöttünk a dél-dunántúli országrészekbe. A korábbi füzetek három fontos szempontja mellett (a múltból templomok és várak, a jelenből iparok, a jövőből a természet geológiai érdekességei és Mars analóg teregyakorlatok) most növényeket, másutt néprajzi érdekességeket említünk. Mindezek fényében a harmadik füzet tartalma a következő. Most is kilenc útvonalra bontottuk a Dél-Dunántúlt bejáró teregyakorlatainkat, és ezeket mutatjuk be alább. A harmadik füzet tartalma:

1. Útvonalterv (Nyugati Somogyország)

Keszthely, Kis-Balaton (Túskevár), Marcali, Nagyberék (Kelevéz, Hosszúvíz), Bőhönye, Iharosberény, Nagykanizsa, (vár, emlékmű, múzeum), Órtilos, Lendva (Zala György), Kerka-vidék.

2. Útvonalterv (Középső Somogyország)

Barcs (ősborkás), Csurgó, Nagyatád, Ségese, Szigetvár, Szenna, Zselicszentjakab (Kaposzentjakab, centrális terü templom), Kaposvár, (Szinyei Merse Pál), Kaposfüred, Mike, Gölle (Fekete István), Andocs, Igal.

3. Útvonalterv (Északi Somogyország)

Somogyvár (Szent László), Somogyvámos, Somogyfajs, Pusztakovácsi, Nikla (Berzsenyi Dániel), Lengyeltóti, Gyugy, Buzsák, Fonyód, Balatonlelle, Balatonboglár, Balatonszárszó, Látvány, Rádpuszt (templomrom).

4. Útvonalterv (Keleti Somogyország és Tolna-Fejér)

Somogytúr (hun üst), Karád (Gárdonyi Géza), Teleki, Törökoppány, Zala (Zichy Mihály), Andocs, Siófok, Köröshegy (autópálya-völgyhid építése), Búcsú a Balatontól (Kisfaludy Károly), Sáregres (Illyés Gyula), Ozora (várkastély).

* 5. Útvonalterv (Tolna megye)

Dombóvár, Döbrököz, Regöly (kelták régészeti emlékei), Kölesd, Mezőszilas (Németh László), Cece, Simontornya

(várkastély), Nagyszékely, Böleske, Madocsa, Dunaföldvár, Paks (atomerőmű, Makovecz templom), Gemenc.

6. Útvonalterv (Tolna, Déli Duna-mente, Keleti Mecsek)
Bonyhád, Kakasd, Szekszárd (I. Béla, Babits Mihály), centrális templom, Decs (Czakó Gábor), Bátaszék (cisztercita templom), Cikó, Erdősmecke (gránit), Bataapáti

7. Útvonalterv (Pécs)

Pécs-Püspökvár (ÉNy-i vár), Székesegyház, Dóm-kőtár, római kori emlékek (Hétkaréjos-kápolna), Dzsámi, Zsolnay kerámiaipar, Angster orgonagyár, Tettye, Jakab-hegy (Bábakövek, Daczó Árpád).

8. Útvonalterv (Déli és Északi Mecsek)

Cserkút, Mánfa, Orfű, Abaliget, Márévár, Mecseknádasd, Ófalu, Pécsvárad, (apátság, néprajz), Szentlőrinc, Gyűrűfű.

9. Útvonalterv (Dráva-mente, Villány, Mohács)

Drávaiványi, Kőrös, Tenkes, Harkány, Nagyhasznai (kőfejtő), Siklós, (vár, gótika), Villány (bor), Máriagyűd (búcsú), Bár (bazalt), Mohács (csataterem emlékmű).

Mostani munkánk munkafüzete az országjárók számára, de egyúttal minta is arról, hogyan foglalja össze egy útírtás, egy jegyzetelő tanárember a látottakat. A kifesthető ábrákkal megrajzolt füzet a rajzos-művész hajlamú útírtásak különleges szórakoztatására is szolgál, ahogyan az Ókori Eurázsiai Művészetek sorozat kiállítási füzetei is. Kívánunk e harmadik füzet olvasásához is jó szórakozást, tartalmas időtöltést. Amikor jómagam (B. Sz.) kislányaimmal, testvéreimmel, diákjaimmal és kollégákkal, sőt korábban magányosan is jártam egykor az országot mindig örömmel fedeztem föl új helyszíneket, látnivalókat, emlékeket, amiket azután beillesztettem a többiek sorába. Kívánjuk e füzet nyomán azt, hogy mindenki építse a saját élménykönyv-füzetét. Ehhez kívánunk lelkesedést, jó munkát

a szerzők

Irodalom: [1] Adorján I. (1985): Hold és sárkány. *Művészet*, XXVI/8. 24-29; [2] Baják L. (2000): Szent László király és kora. ÖMT, Budapest; [3] Bakay K. (1997, 1998, 2005): *Óstörténetünk régészeti forrásai. I. II. III.* Nagy Lajos király Szabadegyetem, Miskolc; [4] Bérczi Sz., Cech V., Sz. Fabriczy A., Hegyi S., Schiller I. (1995): *Főlkészülés a technológiai korszakváltásra I. Technológiák.* Keraban Kiadó, Budapest; [5] Bérczi Sz. (2007): *Magyar tájakon: Művészet és műveltség I. Kincses Észak-Magyarország.* (TKTE) Piremon (ISBN 978 963 87437 1 8) [6] 2. Bérczi Sz. (2007): *Magyar tájakon: Művészet és műveltség II. Kincses Dél-Dunántúl.* (TKTE) Piremon (ISBN 978 963 563-903-9) [7] Cholnoky J. (1912): *A Balaton.* Franklin T. Budapest; [8] Cholnoky J. (1929): *Magyarország földrajza.* Franklin T. Budapest; [9]

Cseke L. (1973): *Dunakanyar.* Panoráma, Budapest; [10] Detre Cs. (2005): Hun szavak, szövegek. (In: *Körösi Csoma Sándor és Kelet népei.* Szerk. Gazda J. és Szabó E.), Körösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, Kovácsza; [11] Galács A. Monostori M. (1978): *Őslényanti gyakorlatok.* Tankönyvkiadó, Budapest; [12] Gerevich T. (1938): *Magyarország románkori emlékei.* Egyetemi Ny. Budapest; [13] Gerő L. (szerk.) (1975): *Várépítészettünk.* Műszaki, Budapest; [14] Gimes L. (1981): *Észak-Dunántúl.* Panoráma, Budapest; [15] Guzsik T. (2003): *A pálos rend építészete a középkori Magyarországon.* Mikes K. Budapest; [16] Haas J. (1994): *Magyarország Földtana: Mezoozoikum.* J-ELTE TTK – 143, Budapest; [17] Henszlmann I. (1873): *A magyarországi ókeresztény és románkori műemlékek.* Budapest; [18] Járainé Komlódi M., (főszerk.), Hably Lilla (szerk.) (1995): *Magyarország növényvilága.* Pannon Enciklopédia. Dunakanyar 2000 Kiadó Budapest [19] László Gy. (1974): *A népvándorlások művészete Magyarországon.* Corvina, Budapest; [20] Lóczy L. (1918): *A Balaton leírása.* [21] Ludwig E. (2002-2007): *Rejtőzködő Magyarország* (sorozat a Magyar Nemzetben); [22] Lükő G. (1942): *A magyar lélek formái.* Exodus, Budapest; [23] Marosi E. (szerk.) (1987): *Magyarországi művészet 1300-1470 között.* (In: *A magyarországi művészet története.* Szerk. Aradi N.), Akadémiai, Budapest; [24] Ortutay Gy. (főszerk.) (1977-1982): *Magyar Néprajzi Lexikon.* Akadémiai Kiadó, Budapest; [25] Römer F. (1866): *Műregészeti kalauz Magyarországon.* M. Kir. Egy. Ny. Budapest; [26] Szőnyi O. (É.n.) *Régi magyar templomok.* Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, Budapest; [27] Veress D. Cs. (1996): *Várak a Balaton körül.* Zrínyi, Budapest; [28] Zolnay L. (1977): *Kincses Magyarország.* Magvető Kiadó, Budapest; [29] Újhelyi P. (szerk.) (2006): *Élővilág-enciklopédia: A Kárpát-medence gombái és növényei.* Kossuth K. Budapest; www.novenyzetiterkep.hu; novenyhatarozo.info;

Bérczi Szaniszló és Peták Csenge rajzaival.

Bérczi Szaniszló, Peták Csenge, Schiller István:
Magyar tájakon. Művészet és műveltség III.
A kincses
DÉL-DUNÁNTÚL
TKTE Hírlevél Füzetek 3. szám

ISBN 978-963-87437-9-4

Kiadja a Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete
Budapest, 2012

Nyomtatás: PIREHAB, Debrecen, Szikgáti Üzem.

Magyar tájakon. Művészet és műveltség III.

Bérczi Szaniszló, Peták Csenge, Schiller István

A kincses

DÉL-DUNÁNTÚL

TKTE, Budapest, 2012

1. Útvonalterv (Nyugati Somogyország)

Keszthely, Kis-Balaton (Tüskevár), Marcali, Nagyberek (Kelevíz, Hosszúvíz), Böhönye, Iharosberény, Nagykanizsa, (vár, emlékmű, múzeum), Órtilos, Lendva (Zala György), Kerka-vidék.

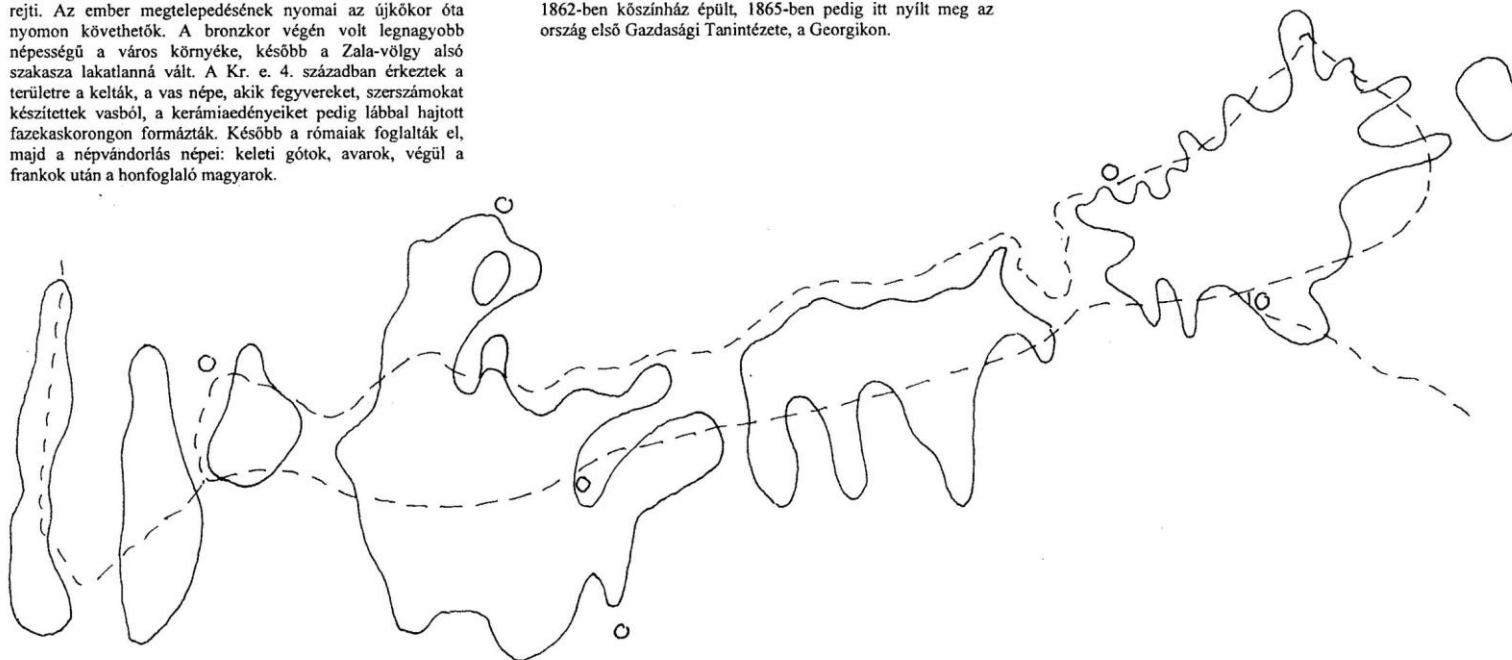
Észak-Dunántúl kötetünk után, most – öt év múltán – egy kisebb bakugrással a zalai dombok között folytatjuk a Böde és Zalaszentmihály községeknél félbeszakadt utunkat. Somogyország a Balaton nyugati végén, a Zala folyó torkolatánál Zalai-dombságnál kezdődik. A Zala folyó a kapocs az előző tájegységgel. Induljunk el Keszthelyről a több, mint 750 éves városból.

Keszthely és közvetlen vidéke legalább hétezer év emlékeit rejti. Az ember megtelepedésének nyomai az újkőkor óta nyomon követhetők. A bronzkor végén volt legnagyobb népességű a város környéke, később a Zala-völgy alsó szakasza lakatlanná vált. A Kr. e. 4. században érkeztek a területre a kelták, a vas népe, akik fegyvereket, szerszámokat készítettek vasból, a kerámiaedényeket pedig lábbal hajtott fazekaskorongon formázták. Később a rómaiak foglalták el, majd a népvándorlás népei: keleti gótok, avarok, végül a frankok után a honfoglaló magyarok.

Keszthelyt először 1247-ben említi írott oklevél a Szent Márton tiszteletére szentelt plébánia templommal és a Szent Lőrinc rotundával. A mai kastély és a Fő tér körzetében alakult ki városmag és a város harmadik temploma, a ferenceseké. Nagy Lajos királytól országos vásár tartásának jogát nyerte el, a mezőváros. 1532-ben a törökök megjelenése megszakította a város fejlődését és Szigetvár eleste után (1566) a Balaton lett a török hódoltsági terület határa.

A város török utáni felvirágzása a Festetics grófok nevéhez fűződik. Kristóf 1759-ben kórházat, Pál gimnáziumot alapított a városban, majd a család legjelentősebb alakja, György könyvtári szárnyat épített a kastélyhoz. 1817-től évente kétszer rendezte meg a Helikon ünnepségeket, melyeken a Dunántúl legnevesebb költőit, íróit látta vendégül és ezért nevezte Berzsenyi Dániel Keszthelyt kis magyar Weimarnak. 1862-ben közsínház épült, 1865-ben pedig itt nyílt meg az ország első Gazdasági Tanintézete, a Georgikon.

Délre tartva a Kis-Balaton látogatjuk meg. Talán legnevesebb írója a tájnak Fekete István, aki halhatatlan regényével, a Tüskevárral (és a Téli berekkel) írta be nevét a diákság lelkébe. Az író délebbi tájakról ismerte meg a somogyországi nádasokat. Somogyfajszon töltötte kamaszkorának nyarait nagybátyjéknál. Az ötvenes években aztán a Kis-Balatonnál, a Diás-szigeten álló kunyhóban írta meg élményeit. A magyar táj egyik legnagyobb festője Fekete István: Így ír a tavasz közeledtéről: „zúgott egy patak... észak felé vándorló vadlibák kiáltottak valamit az ismerős vizeknek... a réten a vakondtúrások szétmállottak, ... az erdő nehéz párában lehelte ki magából a fagy hűvösségét, ... a fákról nehéz cseppek koppantak az avarra ... a vastag levéltakaró felett kesernyés erjedésszag úszott...” Szinte ott élünk a tájban.

A Kis-Balaton

A 18. század végéig a Kis-Balaton még a Balatonhoz tartozott. Amikor 1863-ban megépítették a Sió-zsilipet és a Balaton déli partján futó vasútvonalat, akkor a vízmagasság szabályozása miatt a Kis-Balaton magasabban fekvő részei szárazra kerültek. Az 1920-as években a Zalát is töltésekkel ármentesítették, és a folyó árviizei már nem tudták feltölteni a Kis-Balaton, pedig a vízterület fontos szerepet játszott a Zala hordalékának lerakásában és a szállított szerves anyag szűrésében. Mivel a Kis-Balaton fokozatosan elvesztette ezt a szűrő szerepét, ezért a Zala a Keszthelyi-öbölben rakta le hordalékát. A 1970-es években ezért tervet dolgoztak ki a „Kis-Balaton Vízvédelmi Rendszer” kiépítésére, a Kis-Balaton újbóli elárastására, a korábbi vízvédelmi rendszer visszaállítására. Lényegében a 200 évvel korábbi természetes állapotok visszaállításával olyan törendszert hoztak létre, amely a nádasokban élő madárvilágot is visszahozta.

Nézzünk körül a nyugat-balatoni tájakon, milyen szép növények közül gyűjthetünk. A gazdag látnivalóból egy kis csokrot állítottunk össze.

Nádi boglárka

Itt vagyunk a magyar tenger, a Balaton mellett, pontosabban a Kis-Balaton közelében. Ez a terület eredetileg lápos-mocsaras, de a különböző emberi beavatkozások miatt jelentősen átalakult. Sok fajta nádas és gyékényes található még meg. A ritkább nádi boglárkát is megpillanthatjuk. Ez egy csöves szárú évelő növény. Viszonylag magas (60-120 cm), hosszú levelekkel.

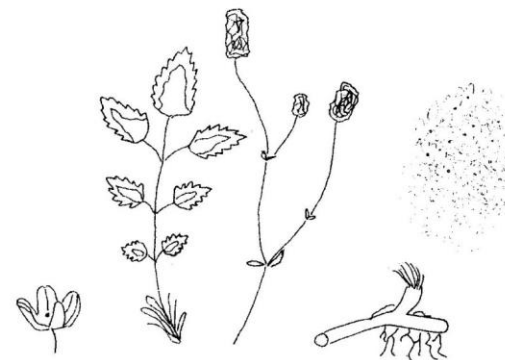
É!: Van egy másik boglárka faj, aminek a latin neve nagyon hasonló (*Ranunculus linqua-lanuginosus*). Csakhogy az alapvető különbség, hogy a gyapjas boglárka a nyirkos sziklás erdőket kedveli, ami csaknem az ellentéte a lápos mocsarasnak!

Őszi vérfű

Ha kicsit elhagyjuk a Balaton-partot és délebbre kirándulunk, mondjuk a Keszthely és Zalakaros által közrezárt területre, feltétlenül térjünk ki egy rétre, vagy láposodó kaszálóra, ahol rengeteg színes virággal találkozhatunk. Egyik legérdekesebb növény az őszi vérfű. 1 m magas lágyszárú növény, más néven orvosi vérfű. A rózsafélék családjába tartozik. Országunkban itt, a Délnyugat-Dunántúlon a leggyakoribb.

É!: A népi gyógyászatban vérzéscsillapításra, hasmenés ellen alkalmazhatók. A zsenge leveleket fűszerként is használhatók, bár erre a kis vérfű alkalmasabb.

Orvosi salamonpecsét

Most pedig a lápról, a rétről merészkedjünk be a sűrű erdőbe. Ilyen erdőségek Nagykanizsa környékén találhatóak. Ezen a részen a talaj barna erdőtalaj a jellemző. Az ilyen fajta talajban számos gyógynövény és ritkaság megél. Itt él az orvosi vagy soktérű salamonpecsét is. Szára ívesen hajló, levelei ülők, lándzsa alakúak, párhuzamosan érzettek. A virágok fehérek, keskeny harang alakúak. Termése kék gömbölyű bogó.

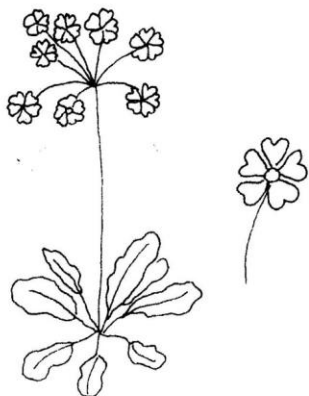
É!: A salamonpecsétek magyar nevüket egy érdekes tulajdonságuk miatt kapták: a föld alatt kúszó, vízszintes gyöktörzsön látható, pecsét alakú bemélyedésekről. Ezek az előző évi hajtások helyei, melyek elpusztultak. Gyökere szívserkentő, vizelethajtó hatású. Csak gyógyszerészeti feldolgozásra alkalmas, házilag mérgező!

Lisztes kankalin

Fokozottan védett mészkedvelő, tőzegjelző, jégkorszaki reliktum faj. A növény 5–25 cm magas, fonákjuk fehéren lisztes, innen kapta a növény a nevét. A lisztes bevonat sokszor a tököcsányon és a virágcsészén is látható. Virágai kicsik, a párta csöve legfeljebb még egyszer akkora, mint a csésze. A dús ernyőt alkotó virágok színe a ciklámen lilától a vörösliláig változhat. Üde és nedves, meszes, tőzeges lápréteken fordul elő maximum 3000 méteres magasságig (Alpok, Kárpátok). Magyarországon csak két termőhelye ismert, mindkettő a Balaton-felvidéki Nemzeti Park területén.

É! Bár magashegyi körülmények között elterjedt, e faj termőhelyei nem sziklagyeppek, hanem tőzeges láprétek. Hazánkban a többsége lecsapolás áldozatául esett. Kellemetlen lótrágyára emlékeztető szagú, egyetlen lilás virágú őshonos kankalinfaj.

Délebbre haladva Marcali mezővárosához érünk. Ezen a tájon Fekete István a vezetőnk. Hajnal Badányban című regénye a környéken játszódik, egy vízimalom malomépületében, a 19. században. A Nagyberek széle ez, Kelevíz, Hosszúvíz, a Libic vize mind ismerős nevek a regényből. A Ballagó időben olvashatjuk azt a gyerekkori emléket az írónak, hogy a régi malomban föl van vésvé valahol a szidalmas szőlés:

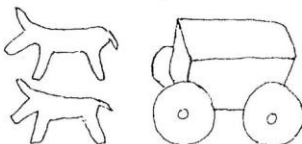
„Libickozma, Bukógát, a rossbe vicsgorgasson rád”. De egy másik nagy költő is ezen a tájon alkotott: Berzsenyi Dániel. Vele még találkozunk.

Nyugat felé tartva Kanizsát érjük el. A gőzösök városa, mondhatná a dalt ismerő diák: „Megy a gőzös Kanizsára.” Vára a török korban egy vilajet székhelye volt. Az északnyugati vár a városban itt éppúgy építészeti megfigyelés, mint Győrött, vagy Pécsen, Pápán, vagy Szigetvárott. Múzeuma itt is sok régiséget rejt, különösen azóta, hogy az autópálya építéseket meg kellett előznie egy régészeti feltárásnak. A körkori kerámia-művészet alkotásai között festett edényeket és kis állat és emberfigurákat egyformán gazdagon találtak. Nagykanizsa egyik nevezetessége a Trianon emlékmű, amely az ország szétszakításának (a második Mohácsnak) állít szobrászati emléket.

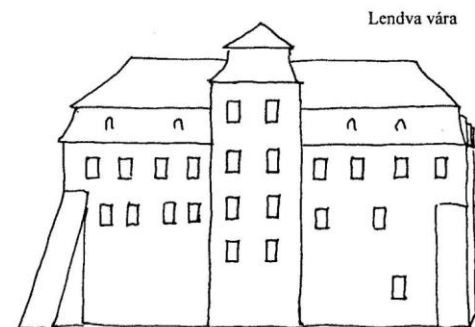
Nagykanizsa, Múzeum
Újkőkori festett kerámia

A két bors
ökröcske

Kissé délre kanyarodva megállunk Örtilosnál, a Szent Mihály hegyén álló templomnál. Az egyik TKTE terepnyakorlat itt fejeződött be. Pompás kilátás nyílik a Dráva-vidékre és itt torkollik a Mura folyó a Drávába.

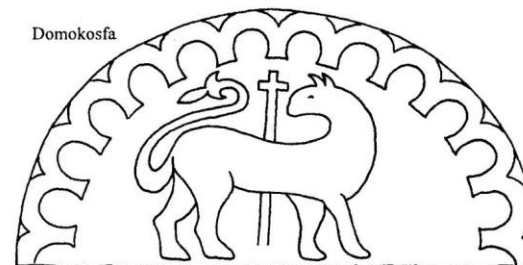
A Mura folyómentén haladva érjük el túlsó oldalon Lendvát, világhírű szobrászunk szülővárosát. Zala György született itt, a budapesti Milleneumi Emlékmű hét honfoglaló vezér lovas szobrának alkotója. A város szülötte a magyar történelmi szobrászművészet egyik legnagyobb alakja. A hét vezér szobra mellett ő alkotta Erzsébet királyné, az Aradi Vértanúk szobrát, és a szegedi Deák Ferenc szobrot is. Lendva vára (Nádasdy-Esterházy vár) és a város Makovecz Imre által tervezett színháza is karakteres műemléki látnivaló.

Lendva vára

A közelben található a Kerka partján fekvő Domonkosfa Szent Márton temploma. Az Árpád kori templom a falu temetőjében áll, déli kapuján évkörfülkés timpanont és benne keresztbordozó leopárdot láthatunk.

Domonkosfa

A Kerka másik oldalán találjuk Kercaszomort. A falu hősiessen küzdött a trianoni foglalások ellen. Temetőjében csónakfákhoz hasonló öreg kopjafákat láthatunk.

Zala György: a Milleneumi Emlékmű honfoglaló vezérei

Lendván járva két jelentős magyar művésztől emlékezünk meg. Az első Zala György. Zala György Alsólendván született 1858-ban. Korán árvaságra jutott. Nagybátyjai iskoláztatták Kislődön, Pápán, majd Budapesten. Később Bécsben és Münchenben tanult és 1884-ben tért vissza Budapestre. Az Egreskertben nyitott műtermet. Vallásos szobrokat, majd a kor jeles közéleti szereplőinek és kiválóságainak a szobrát készítette el. 1894-ben nyerte el a megbízást a Milleneumi Emlékmű számos szobrára, melyek közül elsőként Gábor arkangyal szobrát mintázta meg. 35 éven át dolgozott a Milleneumi Emlékmű alakjain, több királysobrot, minden domborművet és a honfoglaló vezérek lovascsoportjának alakjait is ő mintázta meg. 1937-ben a Magyar Tudományos Akadémia is tagjai sorába választotta.

Lendván áll Makovecz Imre építészeti alkotása, a városi színház. A 20. század világhírű magyar építész Budapestén született 1935-ben. Zala megyében, Nagykapornakon töltött sok nyarat kisdíákként. A Műegyetem elvégzése után különböző állami tervezővállalatoknál dolgozott. 1981-ben nyitotta meg tervezőirodáját, a Makonát, és számos vidéki középületet, templomot, művelődési házat tervezett, majd egyre nagyobb szabású épület-együttesek tervezésére kapott megbízást. Országos hírnevet szerzett a paksi templom különleges templom-elrendezésével. A sevillai világkiállítás magyar pavilonjával pedig világszerte ismertté vált építésze. Makovecz Imre a magyar organikus építészet megalapozója. Épületei jellegzetes stílusjegyeket hordoznak, hagyományos alapanyagokból készülnek és rajtuk kiemelkedő szerephez jut

a tetőzet. Az épületet szerves élőlénynek tekinti, hiszen már a ház részeinek a megnevezésénél is ilyen antropomorf kifejezéseket használunk, hogy ablakszemek, az ablak szemöldöke, a ház kapuszárnyai, üstöke, haja. Azt is vallotta, hogy az ilyen épületnek úgy kell kinéznie, mintha az alja a földből nőtt volna ki, a teteje pedig az égből szállt volna alá. Épületei ezért sokszor „egylényegűvé válnak a környezettel, és szervesen illeszkednek a tájba” a tervező szándéka szerint. Makovecz Imre tervező irodája mintegy 100 épületet emelt a Kárpát-medencében. Makovecz Imre részt vett a Magyar Művészeti Akadémia megszervezésében, melynek első elnöke is lett. Füzetünkben a paksi és a siófoki templomot és a kakasdi faluház épületegyüttesének két részletét (két tornyát) mutatjuk be Makovecz Imre alkotásai közül.

2. Útvonalterv (Középső Somogyország)

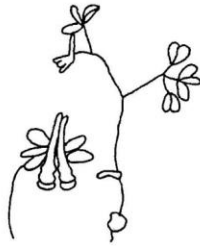
Barcs (ősbörökás), Csurgó, Nagyatád, Segesd, Szigetvár, Szenna, Kaposszentjakab (centrális templom), Kaposvár, (NABI, Szinyei Merse Pál), Kaposfüred, Mike, Gölle (Fekete István), Andocs, Igal, Várang,

Második útvonalunk a nevezetes Barcsi Ősbörökásban indul. A Dráva-Duna Nemzeti park egyik legszebb régi táján járunk. Sok szép és érdekes növény közül a következők gyűjtését ajánlhatjuk olvasóinknak.

Törpe keltike

Kaposvár környéke mezőgazdasági szempontból kiváló adottságú, ezért évszázadok óta művelt, erősen átalakított, döntő részben a zárt tölgyesek övébe tartozó, alacsony dombvidéki terület. A törpe keltikét szinte csak itt fordulhat elő Magyarországon, az Alföldön rendkívül ritka. Az interneten alig találhatóunk valamit, se a wikipédiában, se online növényhatározókban nem olvashatunk róla, sőt még a kisebb növényhatározó könyvekbe sem. Hasonló a bókóli keltikéhez, de attól újjasan hasogatott muralevelei alapján megkülönböztethető. 1-10 fehér vagy lila virág alkotja. Melegkedvelő tölgyesekben él.

é! : A törpe keltike ritkán egyvirágú is lehet, ellenben a többi keltikével.

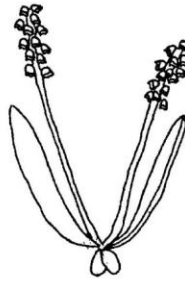

Epergyöngyike

Akár a törpe keltike mellett is megtalálható epergyöngyike. Az eper és a fürtös gyöngyikét Szent György virág néven is szokták emlegetni, mert e körül a dátum körül szoktak virítani. Az epergyöngyike apró termetű, felálló szára nem ágazik el. A virágok apró gyöngyökre hasonlítanak. Levele csúcson jellemzően kiszélesedik. Vigyázat! Nagyon könnyen

összekeverhető a fürtös gyöngyikével. Védett, eszmei értéke 5000 forint.

é! : Valamely forrásban az epergyöngyikét egybe, más leírásokba külön írják a magyar nevét ennek a növénynek. A fürtös gyöngyike és az epergyöngyike némi gyakorlattal könnyen megkülönböztethető, a valóságban mindkettő több, genetikailag eltérő, de morfológiailag alig vagy egyáltalán nem elkülöníthető.

Nagyzezjerjőfű

Ha Nyugat-Somogyországon járunk, Somogyváron, Buzsákon vagy Csisztapusztán, és járunk száraz, meleg tölgyesekben (olyanokban, mint az előbb említett virágok lelőhelyeiben) találkozhatunk egy rendkívüli szépségű gyógynövénnyel. Népies neve boszorkányfű. A népi gyógyászatban egykor sebek kezelésére, belsőleg reuma ellen használták a levelet és a gyökeret. Hazánk védett, feltűnő szépségű növénye. Akár méteres nagyságot is elérhet. Szára felálló, merev, felső részén szőrös. A levelek tapintása -bórszerű, virágai a szár végén fürtben állnak.

é! : Megdörzsölve az egész növény erős, citromos illatot áraszt – nem tanácsos leszedni, mert allergiát, bőrpírt, kiütést okozhat!

Vidrafű

Utazzunk át Belső-Somogyországra! Például Nagyatádra. A területre a homokon kialakult erdők és a buckaközi mélyedésekben létrejött lápok jellemzők. A vidrafű 15-30 cm magasra növő, kopasz növény, hármas összetett levelekkel.

Fehér, piros vagy lila virágai rojtos cimpájúak, és tömött fürtbe tömörülnek. Lápok, átmeneti lápok peremén él, a magvak úsznak a vízben, folyóvízzel, vagy vízimadarak révén terjednek.

é! : Régóta ismert gyógynövény, teakeverékekben az ókor óta használják étvágygerjesztőnek és hizókúránál.

Tőzegeper

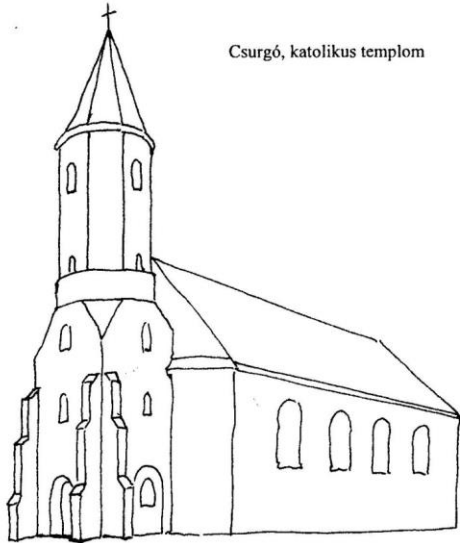
Maradjunk még egy kicsit Belső-Somogyországra, de menjünk át a másik felébe, Csurgóba. Természetes erdőársulásai főként gyertyános-tölgyesek, kisebb részben bükkösök. Itt található sok más érdekes növényvel együtt a tőzegeper is. Ezt a virágot a rózsafélék rendjébe sorolják. Az egész növény pirosas. A virágok laza fürtben nyílnak, a szirmok sötét bíborszínűek. A szamóca meg a pimpó közé esik, de bogó módjára nem lágyul el, mint a szamócaé, de húsosabb, mint a pimpóé.

é! : más néven vérszem, komorka. Európában csak egy fajta terem. Jégkorszaki reliktum.

Csurgó régi református kollégiumáról híres, ahol egykor Csokonai Vitéz Mihály is tanított az 1799-es esztendőben. A 2012-ben 220 éves Csurgói Református Kollégium alig egy fél évig volt tanári otthona az országot járó nagy költőnek. Ezalatt két vigjátékát is előadatta diákjaival a kollégiumi szintársullattal. A növényekkel való ismerkedés kapcsán érdemes visszaemlékezni a debreceni botanikusokra, kiknek a köréhez Csokonai is tartozott.

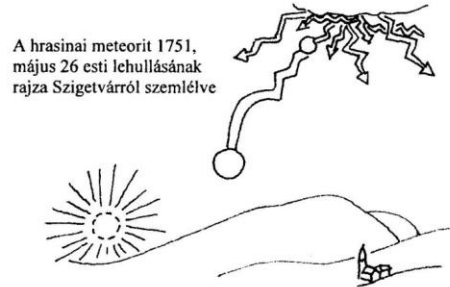

Csurgó, katolikus templom

Nagyatádon a környezettudományi terepgyakorlatokon egy modern szerszámgépgyártat nézünk meg. A Büttner és Társa cég a szerszám építőelemeket modern számítástechnikai vezérlésű cnc marógépekkel készíti. A marás a legváltozatosabb gépi forgácsolási megmunkálási módszer. A marást egy olyan több élű forgácsolószerszámmal végzik, ahol a munkaművelet során a szerszám élei behatolnak az anyagba és leválasztják a tervezett módon a felesleges részeket. A forgácsolási lépések finomabb részletekben, kisebb vagy nagyobb fogással történhetnek. A munkaművelet közben a keletkezett hőt hűtőfolyadékkal vezetik el. A lépéseket beprogramozzák a számítógépbe, és a szakmunkás a munkafolyamatot felügyeli. A programozás része a

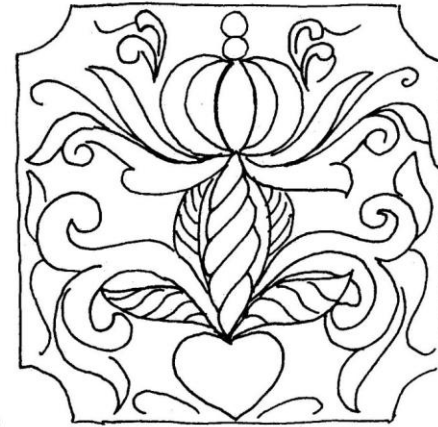
nagyszámú megmunkáló szerszámnak a tároló szekrényből történő gépi programozású kiválogatása az egyes műveleti lépésekhez. Igen összetett, több száz lépést is elvégző modern szerszámgépekkel végzik itt a munkát. A közeli Segesd egykor a királynék városa is volt.

Szigetvárra érve első utunk a várhoz vezet. A szigetvári hős, Zrínyi Miklós védte a török hadak ellen. Megállította támadásukat 1566-ban és Nagy Szulejmán császár, a mohácsi csata győztese itt, magyar földön lelta halálát. A város főterén álló templomát, csakúgy mint Pécsét, a törökök mecsetté alakították át. Ennek részletei ma is láthatók a katolikus templomná visszaalakított épületen. A vár a kisváros északi részén található. A téglavár élő történelmünk egyik becses darabja. De Szigetvárnak van még egy, meteoritikai nevezetessége is. Amikor 1751, május 26-én a hrasinai meteorit lehullott, a hullást egy észlelő Szigetvárot lerajzolt. Ez az ábra később megjelent Ernst Chladni meteoritekről szóló első könyvében. A lehullott meteoritot a zágrábi püspök vitte el Pozsonyba, az Országgyűlésen tartozkodó Mária Terézia királynőnek.

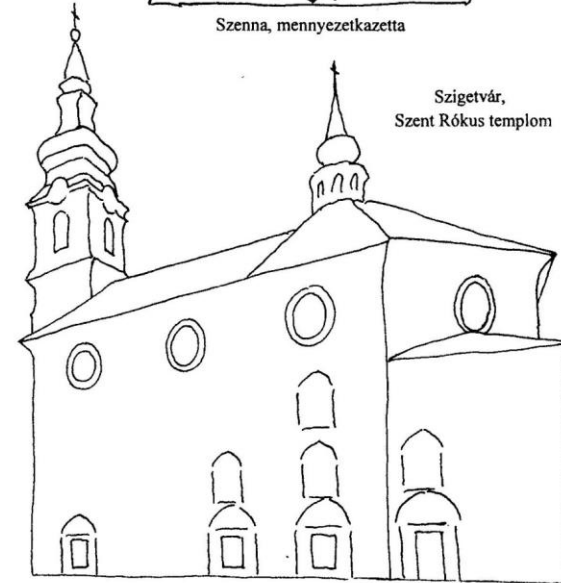

A hrasinai meteorit 1751, május 26 esti lehullásának rajza Szigetvárról szemlélve

Szigetvárot szintén sor kerülhet egy üzemeletgatásra egy tölgyfahordó-készítő üzemben. A neve Trust Hungary Fafeldolgozó Üzem. Különlegesen jó minőségű és a világpiacon eladott hordók minőségét úgy alapozzák meg, hogy a hordók donga alapanyagát a legjobb magyar erdőkből választják ki és minden egyes fáról nyilvántartást vezetnek. Nagy élmény végig járni a technológiai műveletek sorát. Somogyország szívébe tartunk. Szennán szép kazettás mennyezetű templomot találunk. Itt, Somogy közepén olyan tiszta égboltot találunk, Visnyeszéplak körzetében, amiért a csillagászok is gyakran ide zárandóknak.

Szena, mennyezetkazetta

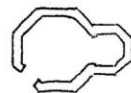
Szigetvár, Szent Rókus templom

De mielőtt Kaposvárra, a megye székhelyére térnék, látogassuk meg egyik ősi bencés monostorunk romjait Kaposzentjakabon (az egykori Zselicszentjakabon). Egy évtizede történt az ásatás utáni építészeti konzerválása a romoknak. Kaposvár délkeleti részén, egy domb tetején található a centrális épületrész is tartalmazó, keletelt kolostori templom és kerengőt körbezáró kolostori épület romja.

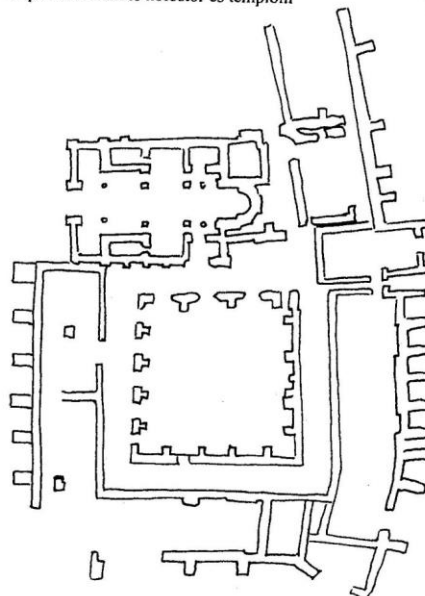
Rippl-Rónai József szamárkordés szobra Kaposváron

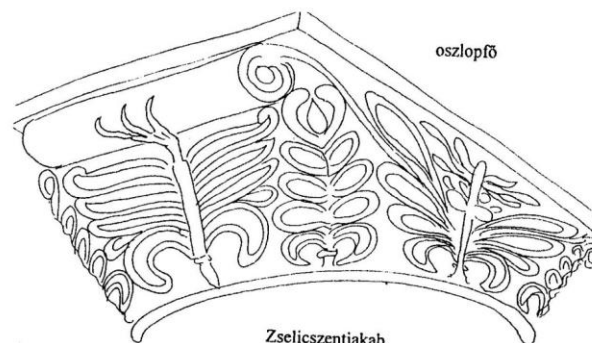
Kaposvár sok érdekes látnivalót rejt. Szegedi lévén (B. Sz.) szoktam mondani, hogy Kaposvár szerencsés város, mert nem kellett ahhoz egy Trianon, hogy egyeteme és püspökség központja legyen, mint Szegednek. A szép várost most is érdekességekkel jellemeztük. Az egyik a Szinyei Merse Pál Múzeum, az egyik dombtetőn. A festőművésze szamárkordés bronzszobra már a főutcán jelzi, hogy a városban otthonra lelt művész kedvelt alakja a város történelmének. Ugyancsak érdekesség a városhoz csatolt Kaposfüred nevezetes meteorithullása 1995-ben. A Kaposfüred vasmeteorit 1995. május 7-én hajnali 3 óra tájban hullott a plébánia udvarában. Megtalálójá Török Marcell, kaposzserdahelyi plébános volt. A meteorit EK-i irányból érkezett. Megtalálójá templomot épített a hullás helyén.

Zselicszentjakab
Árpád kori bencés kolostor és templom

Üzemlátogatásra is érdekes helyszín Kaposvár, hiszen itt működik a NABI buszgyártó üzem. A gyár neve betűszó a North American Bus Industry kezdőbetűiből. A gyár gyártási módszerének érdekessége, hogy üvegszál erősítésű műgyantából állítják elő az autóbuszokat. Különböző szövésű üvegszöveteket öntenek körül műgyantával, az igénybevételnek megfelelően, és lényegében két félből állítják elő a busz karosszériáját: röviden, mint a szappantartó két felét, ahogy összeillesztjük, amikor bezárjuk szappant, úgy illik össze a busz két fele. A kész karosszériákat kiszállítják az Egyesült Államokba és ott a nagyobb értékű motort és az elektronikát, meg a gépszettet szerelik be, mert szabály, hogy amerikai cég csak többségében amerikai terméket tartalmazó árut készíthet és adhat el a piacon.

oszlópő

Zselicszentjakab

oszlóplábazat

Utunk során ismét említünk egy somogyi meteoritot. Ez Mike községben hullott a II. világháború idején, 1944. május 3-án. Második utunkat mégis Fekete István szülőfalujában zárjuk Göllében a falu egykori iskolája mellett áll a falu tanítójának a háza, ahol Fekete István született és nevelkedett 10 éves koráig. Aki olvasta a Ballagó időt nagy élményben részesül, amikor végigjárhatja az író gyerekkori élményeinek helyszínét. Fölmehet a padlásra a tölgyfagerenda lépcsőkön, kiballaghat a kert végébe, amerre a Kács alá vivő út vitt egykor az író kiskorában. S elballaghat a temetőbe is, ahol az író nyugszik.

3. Útvonalterv (Északi Somogyország)

Somogyvár (Szent László), Somogyvámos, Somogyfajszt, Pusztakovácsi, Nikla (Berzsenyi Dániel), Lengyeltóti, Gyugy, Buzsák, Fonyód, Balatonlelle, Balatonboglár, Balatonszárszó, Látvány, Rádpusztá (templomrom),

A harmadik utunkra Somogy vármegye egykori székhelyéről, Somogyvárról indulunk. Ha valaki megáll a Kupavár hegyen, az egykori Somogyvári Bencés Apátság romjainál és északra tekint, csodálattal veheti észre a festői tájat, a Badacsonyt, a Szent-György hegyet és a többi vulkáni eredetű tanúhegyet. Aki ezt látja, rögtön fölmerül benne az, hogy Szent László király szinte Tihany déli „ellenpontjaként” hozta létre ezt a második bencés apátságot, de már az ő szűkebb családi ága, ősapja, Koppány vezér földjén. Bakay Kornél régész tárta föl a monostor romjait. A romterület mai kialakítása egy kilátótornyot is tartalmaz, ahonnan a várhegy egykori nagyságát még jobban át lehet tekinteni.

jelzi egykori falvak helyét. Egy későbbi utunk szintén érint egyet közülük, Somoly falu romját Regöly mellett.

Somogyvár mellett áll Óreglak. Végig a Nagyberek vidékén kirándulva megtaláljuk Fekete István másik regényének, a Koppányi aga testamentumának a falvait, helyszíneit, Bézsényt, a boglári Bolondvárt, Látványt és Fonyódot. Észak felé haladva, Somogyfajszt és Pusztakovácsi közelében találjuk Niklát, Berzsenyi emlékházát. A nagy költőre egy verstördékkel emlékezünk.

Ez a vers a Levéltördék barátémhoz:

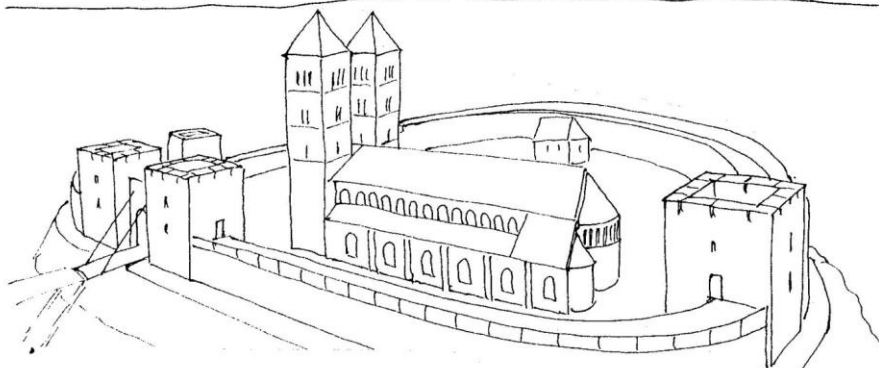
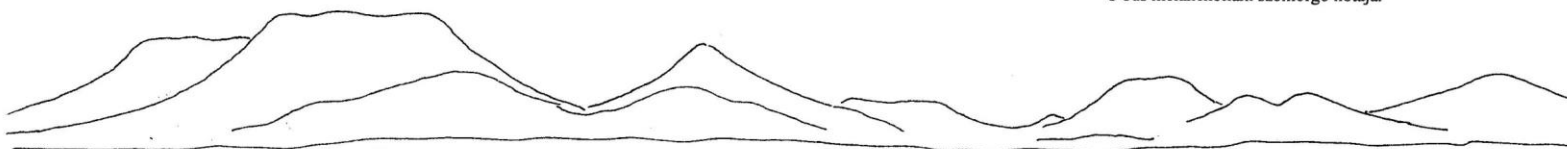
Ne kérdezd, barátém! mint töltöm időmet,
S távolléted alatt kedvem miben lelem!
Tudod, elvesztettem édes enyelgőmet,
Tudod, magam vagyok, mert te nem vagy velem.

Lefestem szüretem estvéli óráit,
Ha már cselédimet nyugodni eresztem,
És csak alig hallok a vígság lármáit,
Agg diófám alatt tüzemet gerjesztem.

Leplembe burkolva könyökemre dülök,
Kanácom pislogó lángjait szemlélem,
A képzelet égi álmába merülök,
S egy szebb lelki világ szent óráit élem.

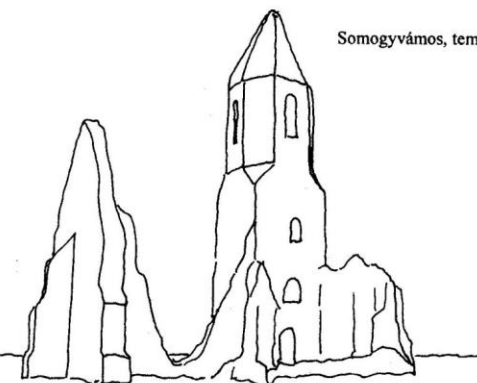
Az őszibogárnak búsongó hangjai
Felköltik lelkemnek minden érzéseit,
S az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák éltem eltűnt örömeit.

Életem képe ez. - Már elestvéledtem,
Béborúlt az élet vidám álarcája!
Még két mulatótárs van ébren mellettem:
A szelíd szerelem hamvadó szikrája
S bús melancholiám szomorgó nótája.

Somogyvár közelében megtalálunk egy pusztá közepén álló romot is, Somogyvámos határában. A török pusztítás nyomán több ilyen pusztá közepén álló templomtornyos és néhány fal

Somogyvár, egykori vár az Árpád kori bencés kolostorral és templommal, (az ásátások alapján rekonstruált állapot) háttérben a Balaton-felvidéki tanúhegyekkel

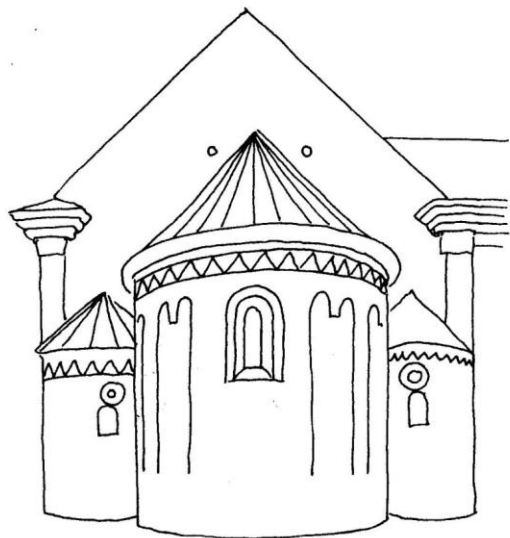
Somogyvámos, templomrom

Oszlopfők a somogyvári bencés kolostor régészetileg feltárt és a töredékekből visszaállított kerengőjében

A Balaton déli partja ugyanolyan gazdag Árpád kori templomokban, mint az északi. Somogyország északi oldalára térve ezek között járunk s csodáljuk meg őket. Első megállónk Lengyeltóti. A mai templomot az Árpád kori templomra merőlegesen építették meg az 1800-as évek végén.

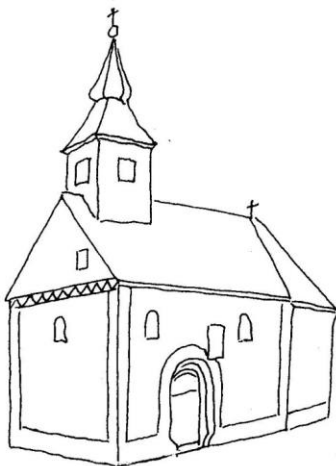

Lengyeltóti, az Árpád kori templom apszisa

Feltételezik, hogy az Árpád kori templom építése az 1100-as évekre megy vissza. Szentélyfejezete hármás keleti apszisból áll, és a nyugati toronypár szerkezeti helye is jól fölismerhető.

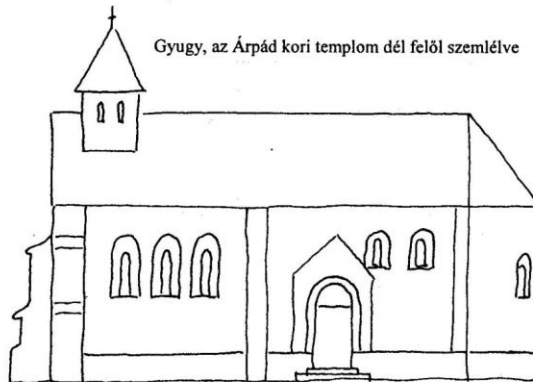
Kissé kelet felé haladva találjuk Gyugy községet. A Diósd, Diód községnek köréhez tartozó falunak pompásan helyreállított Árpád kori temploma van, melyhez nemzeti emlékhely, az Örökkévalóság Parkja és nemzeti Pantheonja csatlakozik. A főutcán talált avar kori temető jelzi, hogy már az avar korban is lakott volt.

Buzsák, az Árpád kori Fehér templom

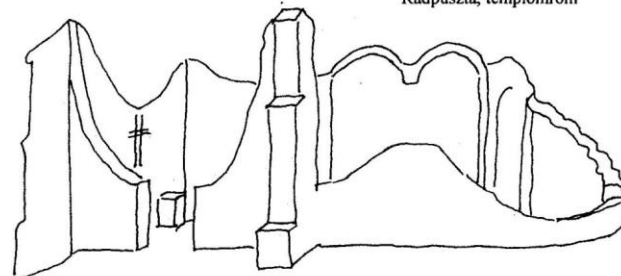

Lengyeltótitól nyugat felé haladva ismét egy szép Árpád kori templomra lelünk: Buzsák templomára (Aks és Magyar falvak egykori temploma lehetett). E községben nem csak az Árpád kori építészetnek, hanem a népviseletnek, a buzsaíki hímzésnek is szép emléke maradt fenn.

Gyugy, az Árpád kori templom dél felől szemlélve

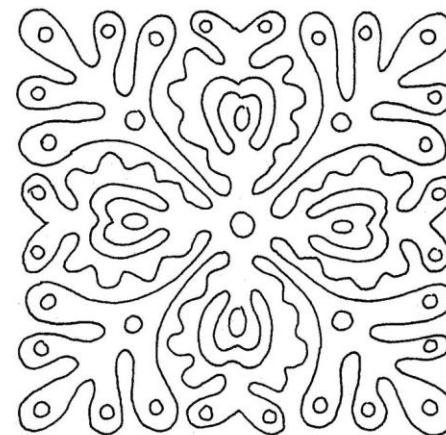

Rádpusztá, templomrom

Fonyód a Balaton déli oldalán található egykori bazalthegy maradványa. Mára már lehordták az utolsó bazalt sziklát is a hegyről, de a kiemelkedés alakja még őrzi az egykori bazaltborítás helyét. Csodálatos a kilátás, végig a Nagyberk vidékéről az északi tanúhegyekre. Lelle, Boglár (Bolondvár), Szárszó (József Atilla sírja) és Látrány után Rádpusztán található romot említjük még és egy következő kirándulásunkon még találkozunk Árpád kori templomokkal az északi Somogyban.

Buzsaíki rátétes hímzés

Erdei rózsza

Menjünk egy kicsit keletebbre, Karád környékére, Kelet-Somogyország területére. Az egész kistájban egy halvány szubmediterrán hatás még érzékelhető. A következő növényhez azonban jó mélyre be kell hatolnunk az erdőbe. Ez a vadrózsák közé tartozó erdei rózsza. 50-100 cm magas cserje. Tüskéi ritkásak, vékonyak. Fehér virágai magányosan állnak. Kicsi csipkebogyója világos piros.

é! Jellemző bélyege, hogy bibeszálai oszloppá nőttek össze, amely legalább olyan hosszú, mint a porzó.

Szennyes infű

Utazzunk délebbre, a kistájon maradvá, Igal településébe. Itt hasonló környezetet találhatunk, mint Karádon. Ez a bokorerdőkben is megjelenő növény a szennyes infű. Virágának alapszíne a piszkos sárga, rajta bíboros vagy barnás rajzolattal. Néhány deciméter magasságúra növő, bozontosan szőrös. Lőszpusztai reliktum, sztyepréteken él.

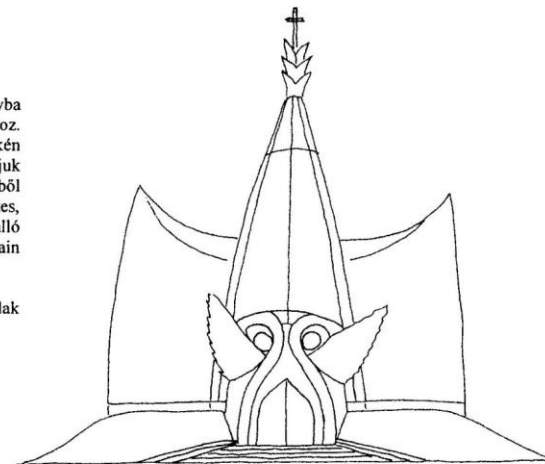
é! Virágaihoz hasonló aligha van a magyar flórában.

Tóalma

A következő érdekes növény már inkább Belső Somogyba esik, annyival délebbre kell mennünk a megtalálásához. Szigetvár jó választás lenne a kereséshez. A város környékén keressünk kisebb tavakat, mocsarakat és máris megtalálhatjuk a tóalmát. Legyökerező szárú, többnyire heverő vagy vízből kissé kiemelkedő egyéves növény. Szára négyszögletes, gyakran vöröses. Szíromtalan, a levelek hónaljában álló virágai zöldesek. Dagonyákban, árkokban, tócskák partjain megfigyelhető.

é! legfőbb felhasználása, hogy akváriumba rakják halak mellé.

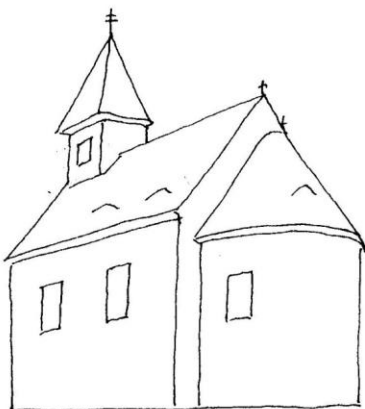
Siófok, Makovecz templom

4. Útvonalterv (Keleti-Somogyország és Tolna-Fejér)

Somogytúr (hun bronz üst), Karád (Gárdonyi Géza), Teleki, Törökkoppány, Zala (Zichy Mihály), Andocs, Siófok, Kőröshegy (autópálya-völgyhíd építése), Búcsú a Balatontól (Kisfaludy Károly), Rácegrespuszta (Illyés Gyula), Ozora (várkastély).

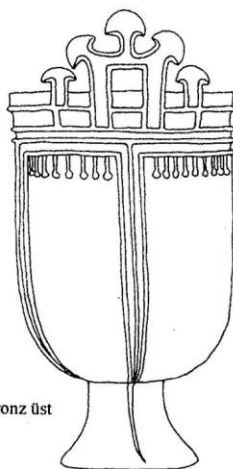
Folytatjuk utunkat Somogyországban. A Balaton déli oldalán, Somogytúron találták meg a legutolsó hun üstöt. Érdy Miklós összegyűjtötte a hunok eme egész Euráziát átfogó régészeti nyomjelző leletének a kataszterét. Tokiótól Rádpusztáig múzeumok kincse a szépen kimunkált, különleges fogantyúdíszítésekkel ellátott hun üst.

Teleki, az Árpád kori templom

Illik ez a lelet Karádroz, ahol Gárdonyi Géza tanítóskodott, s talán a Láthatatlan ember regényén is gondolkodott már. Az Egri csillagok nyelvzetét Fekete István is dicséri.

Árpád kori templom díszíti Teleki temetőjét is. A falu mögötti dombon látható, emberfejes kőfaragás is található benne oszlopön.

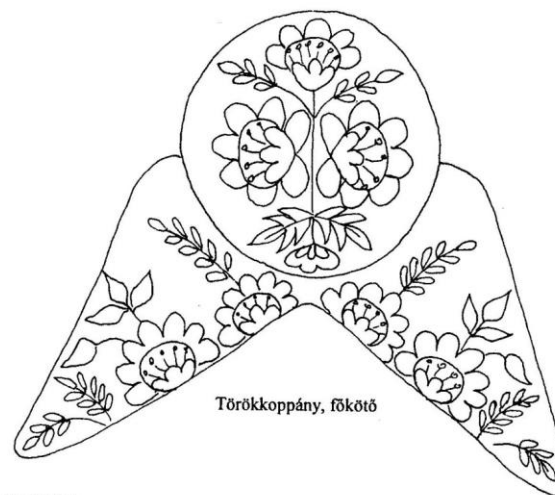
Somogytúr, hun bronz üst

A somogyi táj csodálatos ezen a Balatontól elforduló oldalon is, ahol a dombok során átkelve három folyócska tagolja a Somogyi dombvidéket: a Kis és a Nagy Koppány és a Kapos. Koppány vezér vidékén találjuk Törökkoppányt, melynek ágája oly nevezetes megőrkítést kapott a megye nagy írójától. A sokféle még föllelhető régiséget összegyűjtötték, s közülük most a szépen díszített főkötőt mutatjuk be.

Néhány községgel beljebb a Zichy grófi család kastélyát találjuk Zala községben. A nagy festő, Zichy Mihály emlékmúzeuma áll itt- Az orosz cár udvari festője leginkább a könyvekben is közreadott rajzairól ismert, melyeket Arany balladáihoz, és Madáchnak Az ember tragédiájához készített.

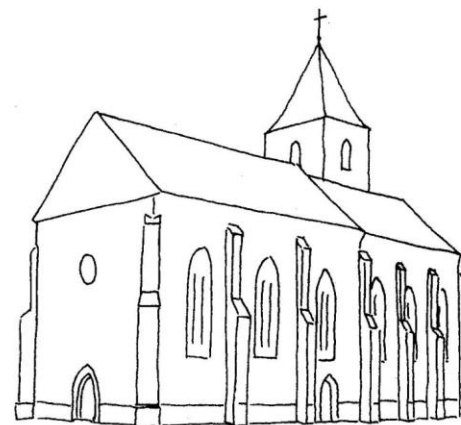
Andocs nevezetes Szűz Mária kegyhely. Az andocsi búcsút Fekete István is említi novelláiban (Őszi vásár) és a Ballagó időben. A ferences barátok rendháza összeépült a templommal. Az országút Siófok felé, északnak haladva megy el előtte.

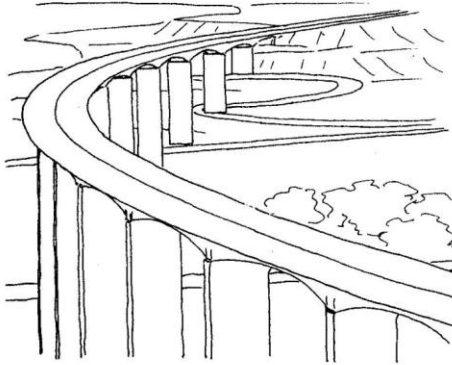
Mielőtt azonban elérnénk a Balatont, egy hatalmas építészeti látványosság vonja magára a figyelmünket: a Kőröshegyi Völgyhíd. Sokáig Kőröshegy a gótikus templomában tartott kórushangversenyeiről volt ismert, de ma már a völgyhíd építménye uralkodik a tájon. Építése érdekes műszaki üzemi feladat volt, amelyet üzemplátogatáson is megsejleltünk.

Törökkoppány, főkötő

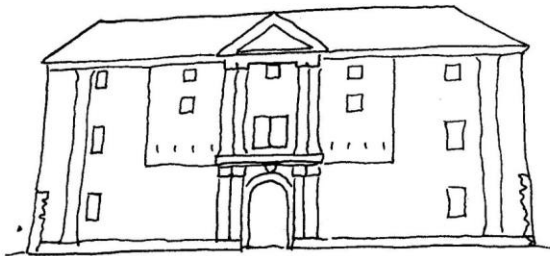
Kőröshegy, a gótikus templom délnyugat felől szemlélve

Köröshegy, völgyhíd

A Balatontól nehéz elszakadni. A táj nagyon emberi léptékű, gazdag, vonzó, megtartó. Talán a nyári rövid látogatások is hozzájárulnak ahhoz, hogy ide szívesen visszatérjen a tőle távol élő ember. Most Kisfaludy Károly versével búcsúzunk tőle.

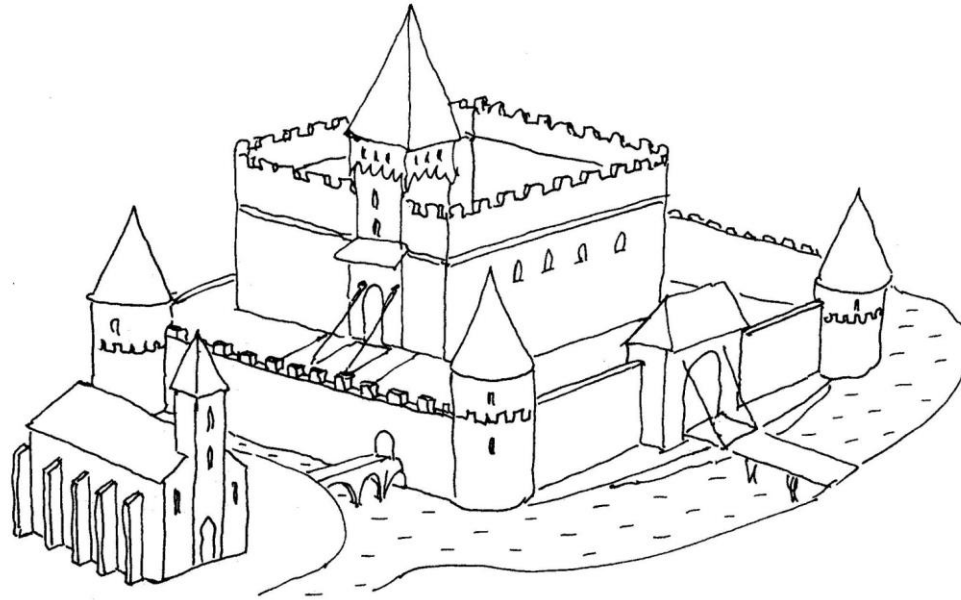
Ozora, Várkastély

Messze fénylik a Balaton,
És engemet partjához von:
Immár tudom, miért fénylett,
Mert szép Rózsám bele nézett.

Hej szép Rózsám! tekints rám is!
Hadd derüljön bús szívem is:
Olyan az mint a Balaton,
Ha felette szélvész vagyok.

Utunkat délre fordulva a Sió völgyében folytatjuk és Illyés Gyula szülőföldjére érünk. Sárszentlőrinc Felsőrácegrespuszta a nagy költő szülőhelye. A község szomszédságában két történelmi építészeti nevezetességet is találunk. Az egyik Ozora, Pipó várkastélya, a másik Simontornya vára.

Ozora várkastélya régészeti feltárás után helyreállítva várja a látogatókat. A várkastély kétemeletes, négyszög alakú. Eredeti nevén Filippo Scolari firenzei katona volt az építtetője, aki Zsigmond magyar király hadvezére lett. A török elleni harcokban Temesi ispánként vett részt. Uradalmi központként építtette a várat, majd fölvette az Ozorai Pipo nevet. A szépen följújtott épületben Illyés Gyula életművéről rendeztek be kiállítást. A tolnai vidékeket járva már közeledünk azokhoz a fálvakhöz, ahol a bukovinából menekült székelyek, a Völgységben otthonra leltek a nagy világégből menekülve.

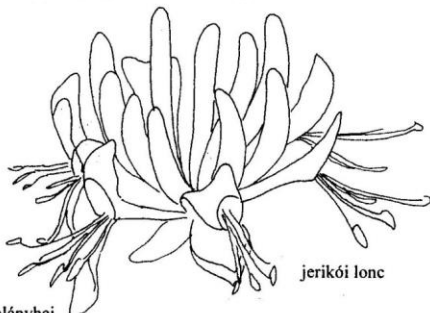
Ozora, a vár rekonstruált erődtései és a falu gótikus temploma

Jerikói lonc

Következő helyszínünk Tolna-megye, ahol különösen jó kirándulni. Turisztikai szempontból a fő vonzerőt a Duna, az erdők, a népművészet és a Szekszárdi-dombság történelmi borvidéke jelentik. Keressünk fel sövényeket, cserjéseket vagy erdőszeleket, ahol találkozhatunk a jerikói lonccal, mely egy jobbra csavarodó ágakkal 5-10 méter magasra felkapaszkodó kúszócserje. Világosbarna kérge hosszú csikokban leválik. A fiatal hajtások gyengén szőrösek. A virágzó hajtás felső páros levelei vállukon egymással összenőttek. Sokan tartják otthon dísznövényként.

él: A Jerikói lonc a virágterápia szerint a kóros nosztalgia elleni szer. Felébreszti a jelen és a valóság iránti érdeklődést, elhalványítja a feltörő emlékeket, és leépíti azt a valóság tagadásában gyökerező hajlamot, amely a különböző szenvedélybetegségek kialakulását segíti elő.

Árvalányhaj

A legelőként hasznosított domboldalakon szubmediterrán jellegű lőszgyepek húzódnak. Itt találhatunk egy néhány faja különösen védett, mindenki által ismert fűfélért. Az árvalányhaj. (Egyetlen nem védett faja a kunkorodó árvalányhaj.) Nagyra növő, évelő, himnös virágú növény. Sok faj fontos takarmánynövény. Másokat, mint a gyémántfü (Stipa brachytricha), nádasfü (S. arundinacea), pikkelyfü (S. splendens), magasfü (S. gigantea) és szépfü (S. pulchra) dísznövényként használnak fel.

él: Sokszor halljuk, hogy kalászbá szökött az árvalányhaj. Ez azt jelenti, hogy kinyílt. Egy fajtát, az eszpartófüvet (S. tenacissima) kézműipari nyersanyagként és a papírvártásban hasznosítják.

Mogyorós hólyagfa

Látogassunk meg azt a növényt, amely hazánkban a Dunántúli-dombság és középhegység cserjéje. A mogyorós hólyagfa melegebb hegyvidéken meglehetősen gyakori, de sehol sem tömeges. Alacsony termetű, többnyire tövétől ágas lombhullató cserje vagy kis fa. A rügyeket két vörösbarna vagy zöld, egymással összeforrt rügypikkely fedti. A vessző bélszöveve vastag, fehér. Keskeny pálhái korán lehullnak. Illatos, rózsás- vagy sárgásfehér virágai tavasz végén hosszú tengelyű bugavirágzatokban nyílnak az oldalhajtások csúcán.

él: Nevét onnan kapta, hogy felső állású magházából többnyire kétrekeszű, hólyagos toktermések fejlődnek. Éretten fényes világosbarna, borsó nagyságú magvaiból nyakláncok, karkötők készíthetők. Pálha: melléklevél.

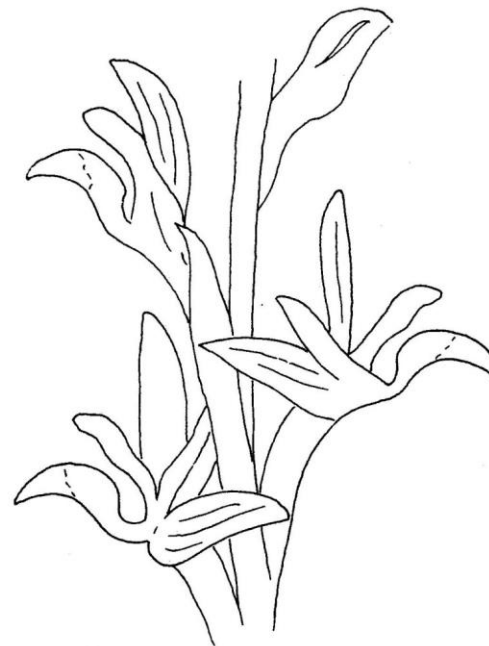

mogyorós hólyagfa

Gérbics

Somogy és Tolna megye jelentős részén szántókat találunk, de az erdők részesedése is számottevő. A természetes erdők kisebb részben bükkösök, legnagyobb részben gyertyános- és cseres-tölgyesek, amelyekben gyakoriak a szubmediterrán elemek, mint például a gérbics. Ezért a csodaszép orchideafélék vagy kosborfélék családjába tartozó védett növényért érdemes ellátogatnunk karsztkorerdőkbe, mészkedvelő tölgyesekbe, vagy cseres-tölgyesekbe. A virágzat megnyúlt, a virágok nagyok, színük lila, fürtösek.

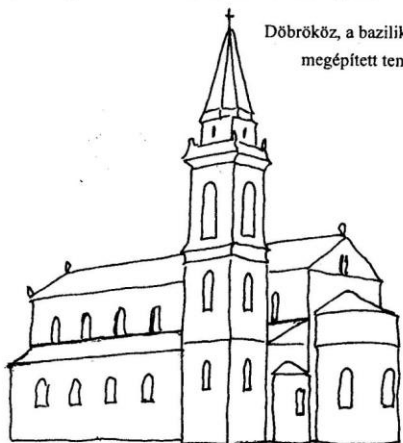
él: Hasonlóan a madárfészek kosborhoz, az egész növény (szár, levelek, gyökér) teljesen alkalmazkodott a korhadékiakó életmódhoz. Ennek megfelelően a növény alig tartalmaz zöld színanyagot. Levelei pikkelyszerűek.

5. Útvonalterv (Tolna megye)

Dombóvár, Döbrököz, Regöly (kelták régészeti emlékei), Kölesd, Mezőszilas (Németh László), Cece, Simontornya (várkastély), Nagyszékely, Bölcse, Madocsa, Dunaföldvár, Paks (atomerőmű, Makovecz templom), Gemenc.

Talán nem lepődik meg az olvasó, ha Dombóvárra is Fekete Istvánnal érkezünk. Dédapja az Esterházy uradalmaknál volt intéző, gyakran járt ide vásárra. Erről aztán az író nagyanyja mesélt a göllei kisdíáknak. Dombóvár ma forgalmas vasúti csomópont. Ide fut be a budapesti vonat, miután végig követte a Kapos völgyét Simontornyától. Mi most fordított irányban haladunk, lefelé a Kapos mentén. Első megállónk Döbrököz. A vonatról is messzire látszik temploma és tornya, ahogyan a bazilikás elrendezésű templomhajó mellett áll. Meglepődünk azonban, ha meghalljuk a templom történetét. A falu plébánosa olyan templomot szeretett volna építeni, mint a pécsi székesegyház. A bazilika meg is épült, de csak egyetlen toronyra futotta még a költségvetésből. A dombos tájban így is szép látvány a reneszánsz korra emlékeztető templom.

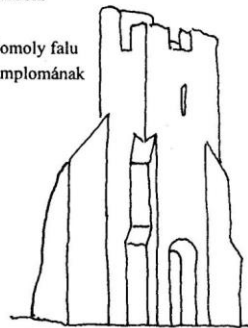

Döbrököz, a bazilika szerkezettel megépített templom

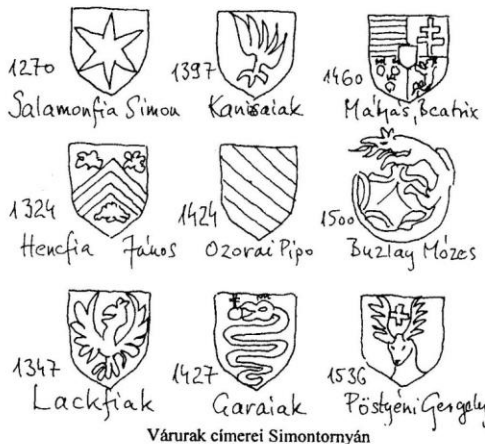
A Kapos völgyében tovább haladva találjuk meg Regölyt. A község a Kapostól északra fekszik és számos nevezetessége van. Itt található egy második romtemplom toronnyal, amely a pusztában áll. Somoly falu egykori temploma lehetett. Ugyanúgy elpusztult a törökidulások idején, mint a már bemutatott somogyvámosi.

Regöly azonban ösdiők óta lakott hely, és már a kelták korából is gazdag régészeti hagyaték ismert a faluból. Leghíresebb ezek közül a pompás gyöngyösoros aranyelet. De a Tolna megyei kelta régészet több más lelőhelye is világhírű. A kelták „magyar kard korszakának” legszebb alkotásai a Dunántúlon kerültek elő. Kölesd, Bölcse-Madocsahegy, Kakasd mind nevezetes lelőhelyek. Szépek a hullámos ornamentikával díszített kardok.

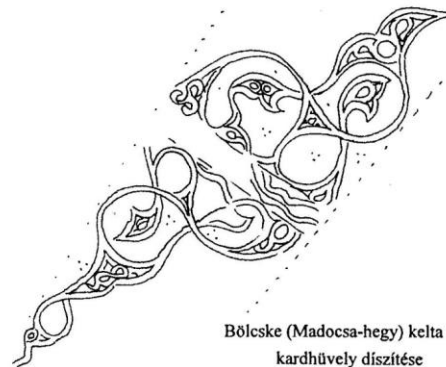
Regöly, Somoly falu egykori templomának romja

Mezőszilas Németh László apai rokonságának a falva. (Az író fiatalága idején Szilasbálys volt a község neve, ahol a Németh kúria is állt.) Ma is áll emlékház a faluban.

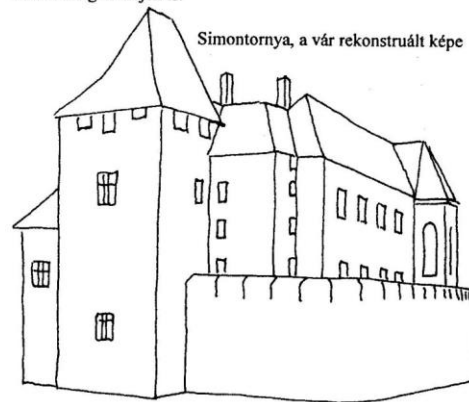

S ahogyan az irodalom vezeti utunkat a Kapos völgye környékén, Cecén is irodalmi hősökre emlékezünk: az öreg Ceceire és Vicuskára az Egri csillagokból, Gárdonyi csodálatos regényéből. A közeli Simontornya azonban megállásra készlet.

Bölcse (Madocsa-hegy) kelta kori kardhüvely díszítése

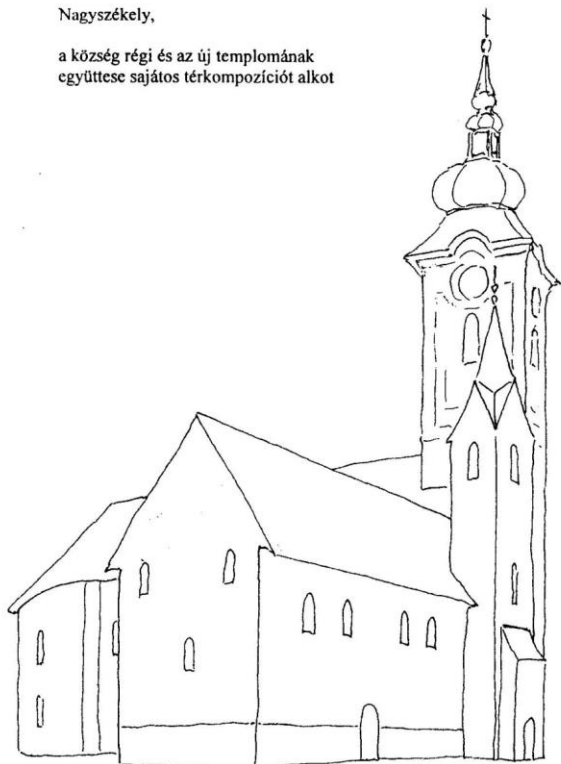
A vár, amely szintén Ozorai Pipo kezén volt egykor, történelmi látogatásra hív. Reneszánsz udvari részletek is megmaradtak benne és a főúri címereket látva a forgandó birtokviszonyok jutnak eszünkbe, háborúk, vagy békebeli békéltetések idején is.

Simontornya, a vár rekonstruált képe

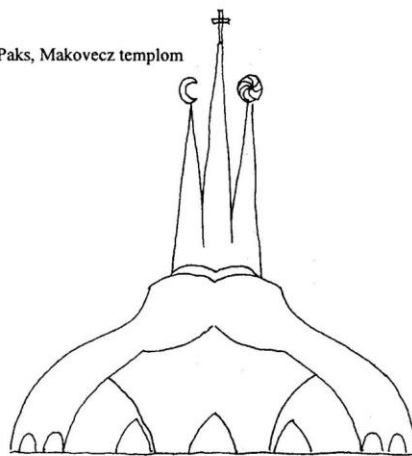
Nagyszékely,

a község régi és új templomának
együttese sajátos térkompozíciót alkot

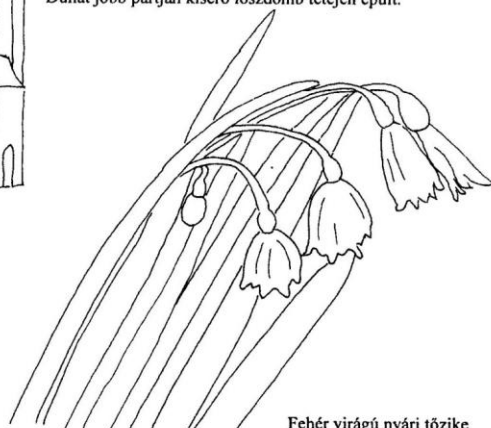

A Kapos völgyét követő dombvidéken található a Völgység falvai. Pincehely felől az egyik építészeti emlékérről nevezetes faluba juthatunk el: Nagyszékelyre. A román kori régi templomot a község kinötte, ezért újat építettek, de a régi mellé. Így azonban egy építészeti különös épületegyüttes jött létre, melynek nem hiszem, hogy van párja a világon. A két templom tengelye csaknem derékszöveget zár be egymással. Az új templom Tolna megye legnagyobb református temploma.

Paks, Makovecz templom

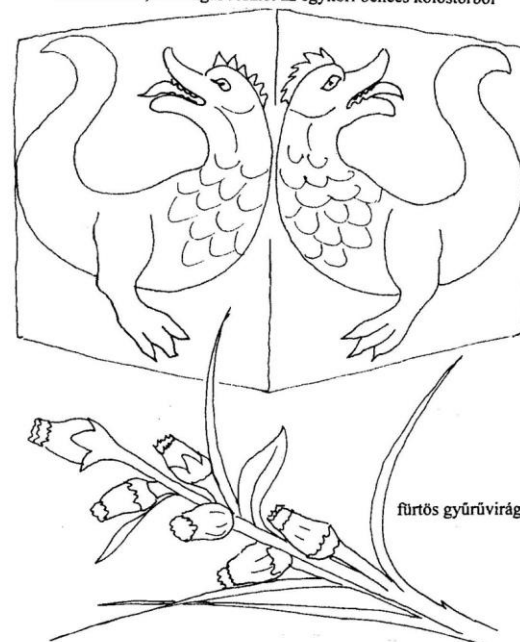
Dunaföldvárnál a Dél-Dunántúl keleti határához érkezünk. Korábban bencés apátság állott itt, de később, a török háborúk idején az épület a várépítés áldozata lett. Ma a vár csonka tornya utal arra, hogy egykor a földesúr lakótorony állott a folyami átkelést ellenőrző ponton. A szép fekvésű kisváros a Dunát jobb partján kísérő löszdomb tetején épült.

Fehér virágú nyári tőzike

A Duna mellett délre haladva jutunk a magyarországi villamosenergia-termelés egyik fontos állomására, Paksra. A korábbi település a Paksi Atomerőmű építése idején épült ki várossá. A lakótelepek közelében álló szép modern templomát Makovecz Imre tervezte. Hármastornyát a nap, a hold és a kereszt díszíti.

Dunaföldvár, kőfaragás részlet az egykori bencés kolostorból

fürtös gyűrűvirág

A Gemenci Erdő legendás természeti hely a Duna partján, Európa legnagyobb összefüggő ártéri erdeje. A Bogyiszlótól Bátáig húzódó erdőségek a víz közelségének köszönhetik egyedülálló szépségüket. A vadvizek, az ártéri erdőt keresztül-kasul szabdaló mellékágak, holtágak a tavaszi zöldár idején telnek meg az éltető vízzel és táplálják aztán a ligeterdők jellegzetes növény- és állatvilágát. A szárazföld és a víz találkozásának ez a pompás világa adja a tájegység különleges szépségét. Pörböllyről még kisvasúti túrákat is tehetünk az erdő belsejébe.

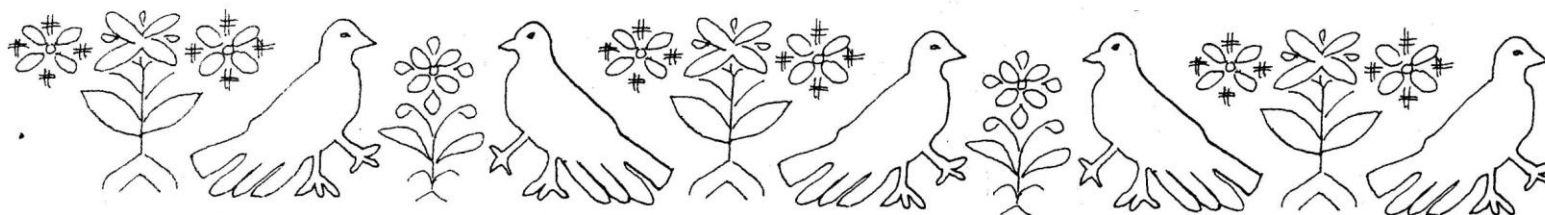
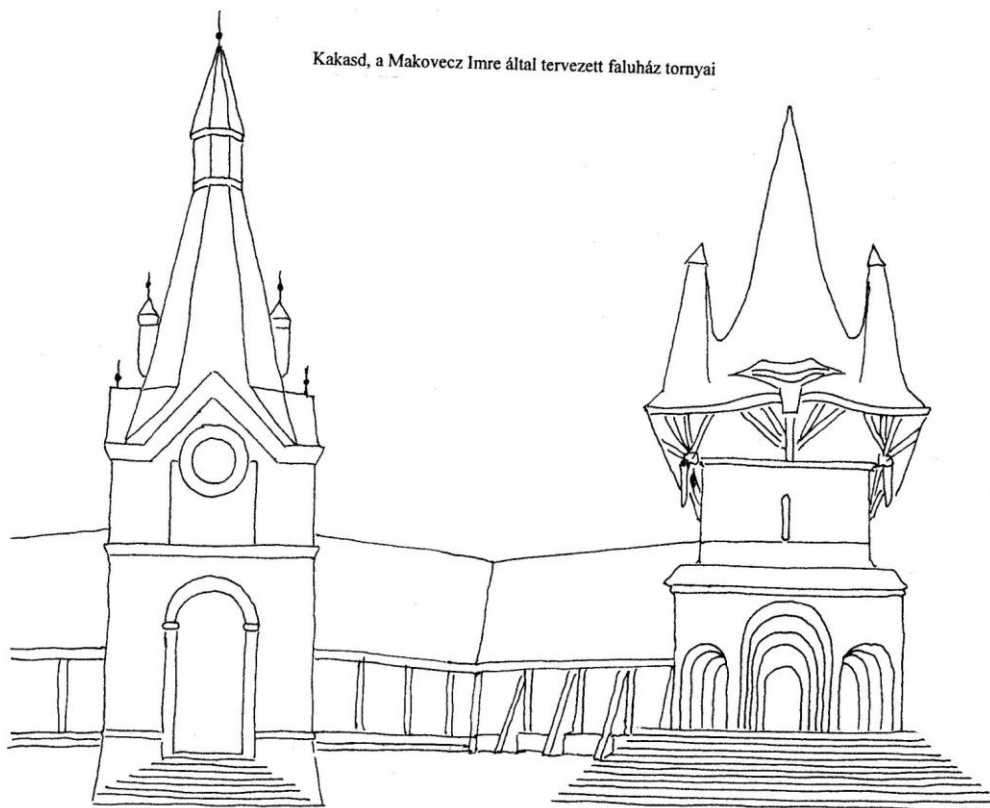
6. Útvonalterv (Tolna, Déli Duna-mente és Keleti Mecsek)
 Bonyhád, Kakasd, Szekszárd (I. Béla, Babits Mihály),
 centrális templom, Decs (Czakó Gábor), Bátaszék (cisztercita
 templom), Cikó, Erdősmecke (gránit), Bábaapáti

Bonyhád a Völgység fővárosa. A völgyéséget a török után sok
 irányból érkező népek lakták be. Jelentős volt a Hessen német
 tartományból érkező sváb népesség és később szintén nagy
 lélekszámban érkeztek a Bukovinából kitelepített székelyek,
 akik előbb még, a két világháború között, a Délvidéket is
 megjárták.

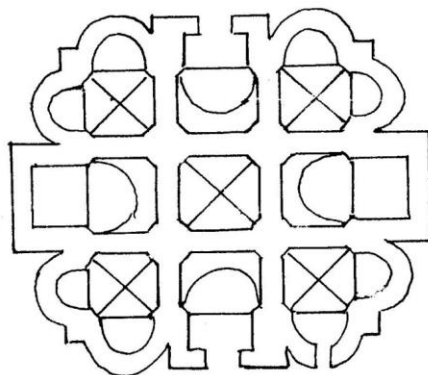
A Bonyhád szomszédságában fekvő Kakasdon is e két nagy
 népi szál fonódik a magyarsági mellé. A népek keveredése
 azonban mindig jellemzője volt a Kárpát-medencének,
 különösen a nagy, pusztító háborúk után.

Kakasd, a Makovecz Imre által tervezett faluház tornyai

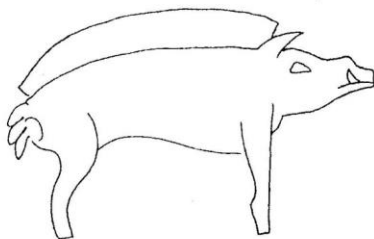

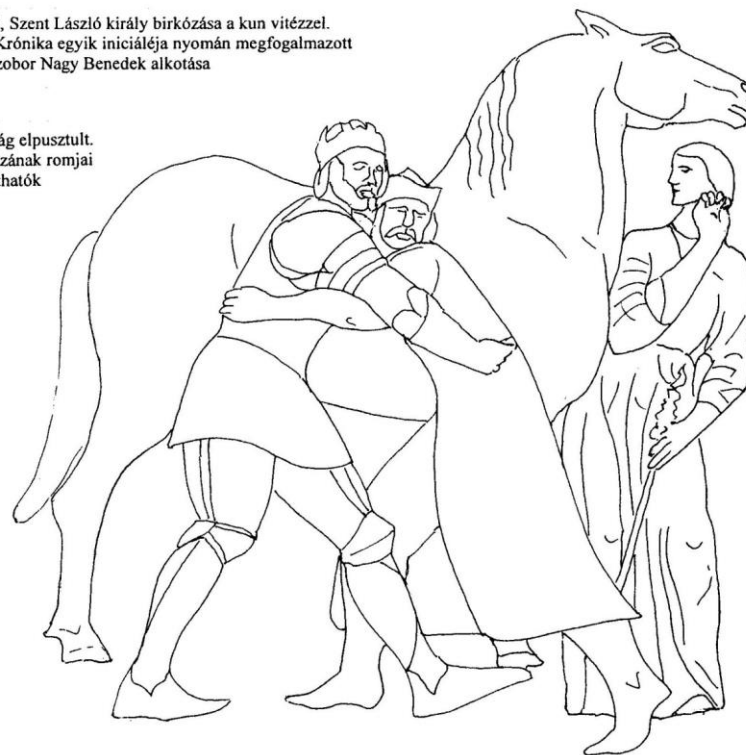
A Szekszárdi Bencés Apátság elpusztult.
A centrális templom alaprajzának romjai
a vármegyeháza udvarán láthatók

Szekszárd mindmáig őrzi Árpád kori hagyományait. Az alapító Béla királynak két fia is király lett, I. Géza és I. Szent László. A Béla király által alapított bencés apátság temploma még a 18. század végén is állt, de leégett. A templom helyén épült meg az új Vármegyeháza, melynek udvarán ma is láthatjuk a régi centrális templom romjait. A vármegyeház építésébe Pollack Mihály is bekapcsolódott és pompás homlokzatot tervezett az épülethez. Az Árpád kori művészeti régiségek között nevezetes az egykori templomból fennmaradt palmettás díszítésű szekszárdi vállkő.

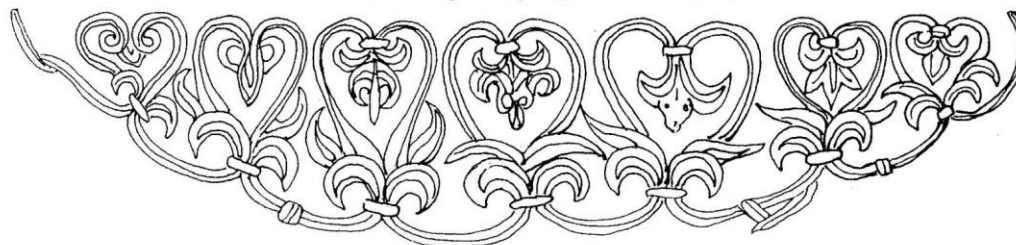
Szekszárdi Múzeum,
vaddisznó szobrocska
a kelta korból

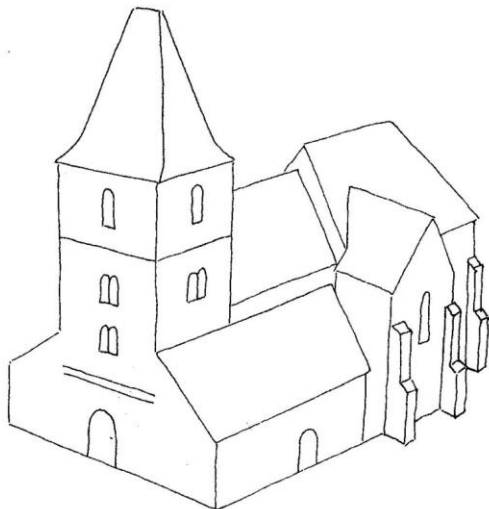
Szekszárd, Szent László király birkózása a kun vitézzel.
A Képes Krónika egyik iniciáléja nyomán megfogalmazott
pompás szobor Nagy Benedek alkotása

A szekszárdi faragott oszlopő egyik oldalának faragványai

Béla király és Szent László király emlékét többek között egy-egy pompás szoborcsoport is őrzi. Mindkettő a főtemplom mellett áll. Béla királyé a templom keleti oldalán, László királyé, amely egy iniciálé a Képes Krónikából, a nyugati oldalán látható. Címlapunkra is ezt a birkózási jelenetet választottuk, amely a Szent László legendának is része.

Decs-Ete török korban elpusztult templomának régészeti föltárás alapján visszaállított képe.

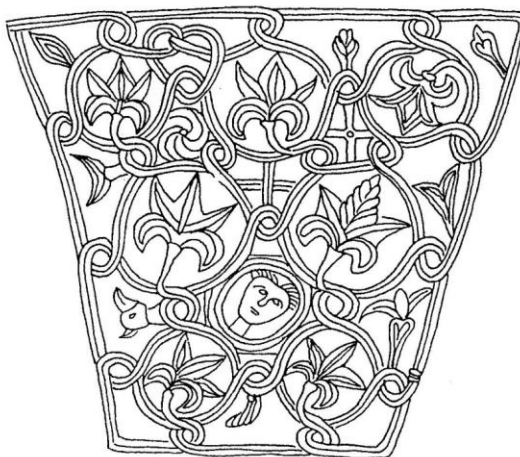
Szekszárd költője Garay János, aki a kiszolgált katona történetével, Az obsitossal, Háy János alakjával vált híressé, különösen azért is, mert Kodály Zoltán daljátékban kapcsolta össze e művet a magyar népdalra épülő muzsikájával. Garay János elbeszélő költeményt írt Szent László királyról is. Szekszárd szülötte Babits Mihály, aki legfogékonyabb éveit, gimnazista korát töltötte a városban.

A város borvidék központja, ezer éve. Már a 11. századból történik okleveles említése a borászatnak Béla király adománylevelében. De a vörösbor már török kori fejlesztés és a decsiek ma is azt tartják, hogy a kiváló szekszárdi borok a decsi szőlőhegyen teremnek.

Sárközi himzés

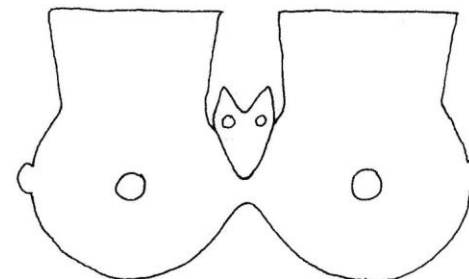

A szekszárdi múzeum régészeti kiállításán újkőkori kerámiákat is láthatunk Tolna megyéből. Külön terem őrzi azonban az Árpád kori építészeti maradványait, a Béla király kori bencés templom központi terét, megmaradt kőfaragásait, köztük a híres palmettás kőfaragást, a szekszárdi vállkövet.

A szekszárdi kő egyik oldalának palmettás faragványai

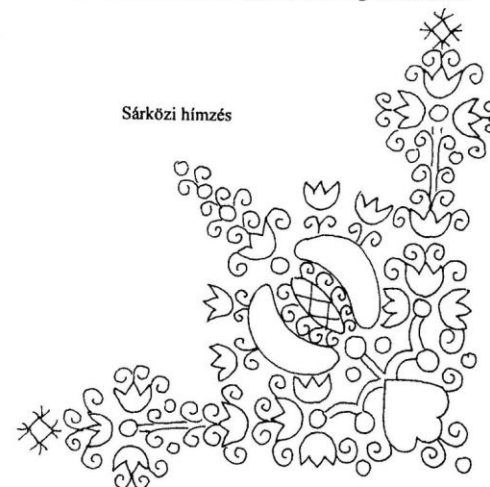
E teremben láthatjuk az egykori falusi templomot is, Decs-Ete egykori templomának makettjét.

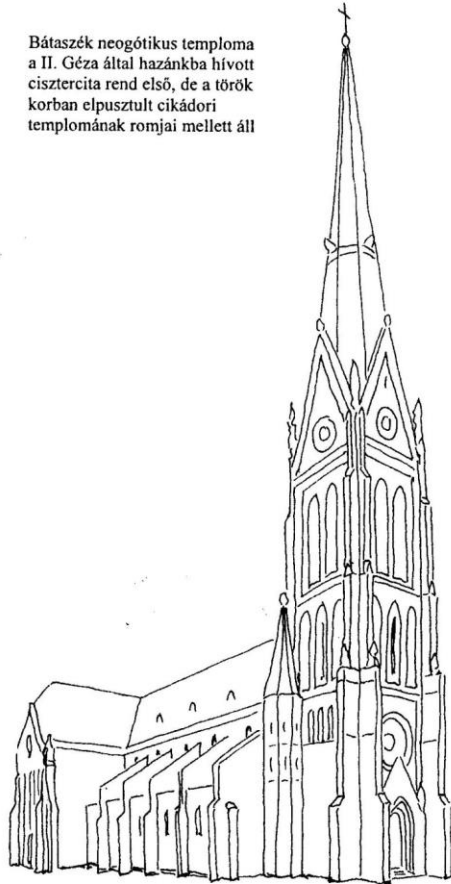
Újkőkori pohár-páros a Szekszárdi Múzeumban

Decs (Őcsénytel és Etével) a Sárköz egyik községe. Itt született Czákó Gábor író. Igen nevezetes a Sárköz néprajza, a kanásztáncok, de főleg a himzés, mellyel főkötőket, ingujjakat, kendőket és halottas párnavégeket díszítettek. Közülük talán a főkötőké a legszínesebb, a legváltozatosabb.

Sárközi himzés

Bátaszék neogótikus temploma a II. Géza által hazánkba hívott cisztercita rend első, de a török korban elpusztult cikádori templomának romjai mellett áll

Dél felé haladva érjük el Bátaszéket. A 12. század közepén II. Géza hívta be a ciszterci szerzeteseket Magyarországra, és a fenn itt építette föl az első kolostorát és templomát. A helység neve akkor Cikárdor volt. A templom romjai a ma álló, 100 éve elkészült új, neogótikus templom mellett láthatók.

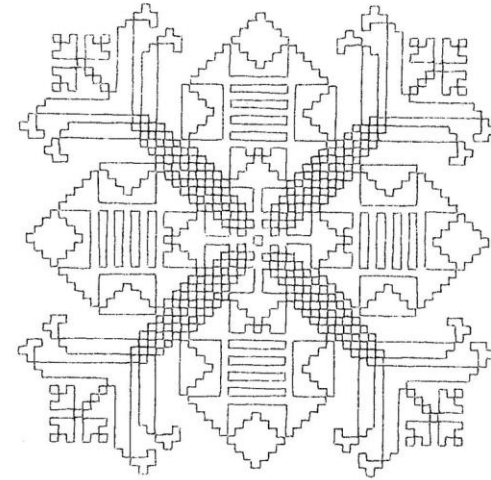
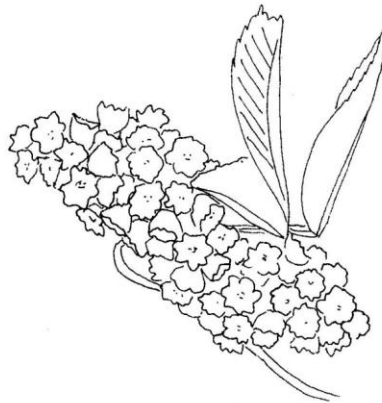
Nyugatra fordulva jutunk el a Mecsek keleti nyúlványát képező Mórági Rőghöz. Gránit csak itt és a Velencei hegységben található Magyarországon. Erdősmecke köfőjtőjében pompás, több centiméteres káliföldpát kristályok láthatók a gránitban.

A környék másik geológiai nevezetessége a Bátaapátiban megépített radioaktív hulladék-anyag tároló mélyraktár. A bánya jelleggel kialakított, földalatti tároló rendszer van hivatva megőrizni az atomerőmű üzemeltetése során keletkezett szilárd és folyékony, kis és közepes aktivitású radioaktív hulladékot. A bányászterületen, a mélyben kialakított tárolókban 200 literes fémhordókba csomagolt formában helyezik el a szilárd hulladékot.

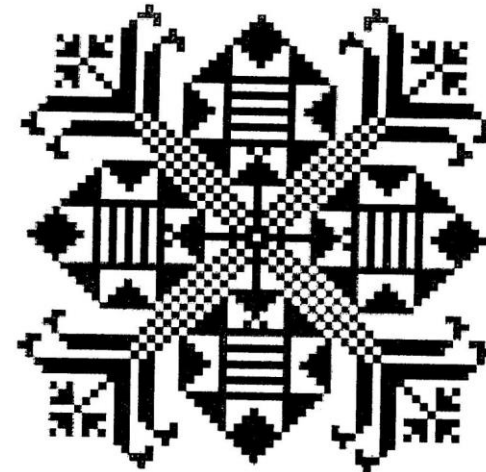
Ráncos aranka

Visszatérve Szekszárdra, itt találkozhatunk egy csodaszép virággal, mely a szukafélék, azon belül az arankafélék nemzetségébe tartozik. Ez a ráncos aranka. Csodaszép, ámde káros, élősködő növény. Állítólag Észak-Amerikából gabona magvakkal került be Európa területére. Alacsonyán kúsznak, színük aransárga. Gyomtársulások gyakori növénye. A ráncos aranka itthon már az új évezredbe került be. Csak a Mecsekben él, alacsonyán kúszó, parazita életmódú, s a gazdanövényei cserjék.

É!: A magassággal szemben hajtásaik hossza több méteres is lehet!

Bukovinai székelyhímzés

7. Útvonalterv (Pécs)

Pécs-Püspökvár (ÉNy-i vár), Székesegyház, Dóm-kőtár, római kori emlékek (Hétkaréjos-kápolna, Nyolcszögletes sírkamra), Dzsámi, Zsolnay kerámiagyár, Angster orgonagyár, Tettye, Jakab-hegy (Bábakövek, Daczó Árpád).

A Mecseken át Dél-Dunántúl fővárosába, Pécsre érkezünk. A város látképét a székesegyház uralja négy tornyával. Egykori nevei voltak még Öttemplom (Quinque Ecclesiae, Quinque Basilicae és Fünfkirchen), de a Római neve volt Sopianae is. Kelta kori és a római korból ókeresztény építészeti emlékei is vannak, de legjelentősebbek a Szent István király idején, 1009-ben megalapított Pécsi Püspökség emlékei. A püspökség tehát több mint 1000 éves. Egyetemet alapított benne Nagy Lajos királyunk 1367-ben.

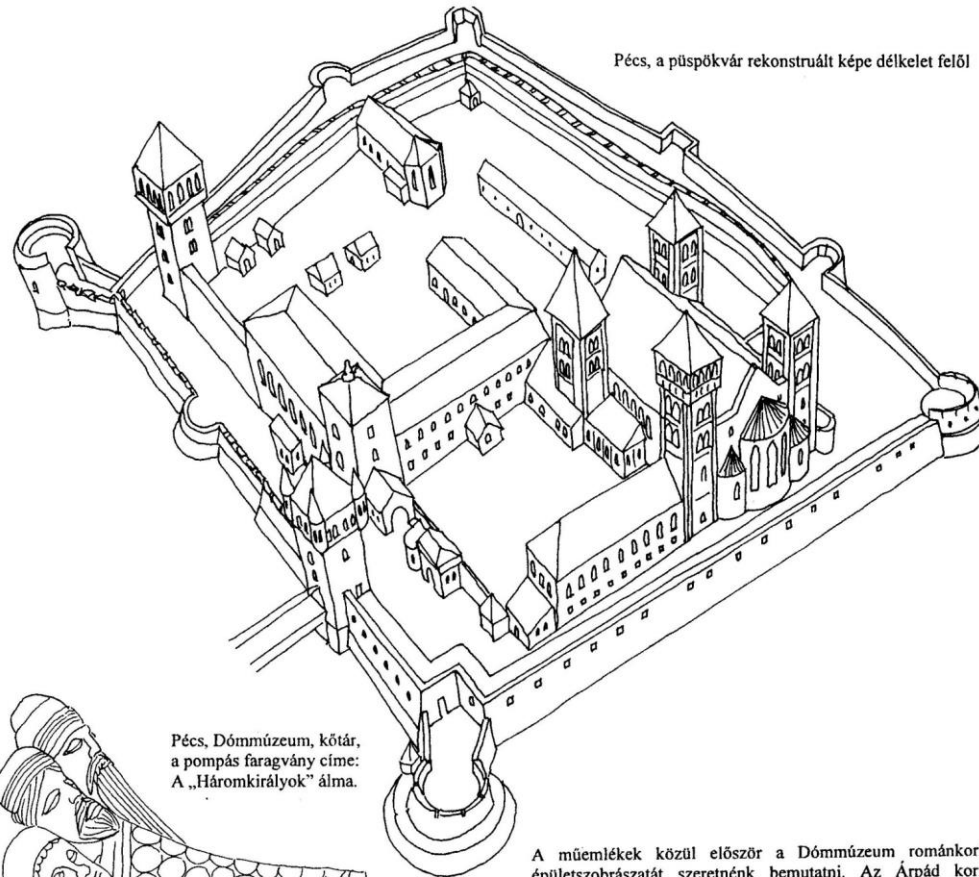

Pécs, Dómmúzeum,
palmettás díszítésű ívsor
az Árpád kori székesegyházból

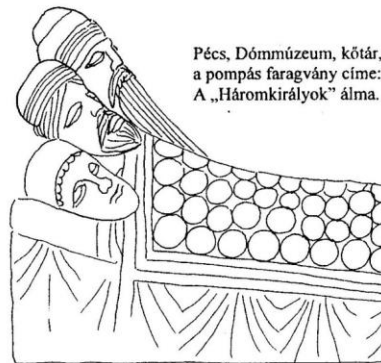
Az ókeresztény sírkamrák és a hétkaréjos kápolna mellett a legfontosabb műemlékek az Árpád kori (román stílusú) építészetből maradtak fenn. A székesegyház őse Péter király idején épült meg (a királyt ide is temették). A városépítés ősi idejére nyúlik vissza az a számos városunknál megfigyelhető jelenség, hogy a vár a város északnyugati sarkában foglal helyet (Győr, Pécs, Kanizsa, Szigetvár, Pápa, Kőszeg stb.) Neves püspöke volt Pécsnek Janus Pannonius, aki Mátyás király korában töltötte be ezt a tiszteket.

A török időkben számos épületét átalakították, melyeknek nyomai máig láthatók. A török alóli felszabadulás után 100 évvel, Mária Terézia uralkodása idején nyerte el a szabad királyi városi jogot. Ez indította el a várost a fejlődés és a fölvirágzás útján. A manufaktúrák között országos hírnévre tett szert a cukorgyártás, a börgyár, a sörgyár, a dohánygyár, a kerámiaipari Zsolnay-gyár és egy művészeti üzem, az Angster orgonagyár.

Pécs, a püspökvár rekonstruált képe délkelet felől

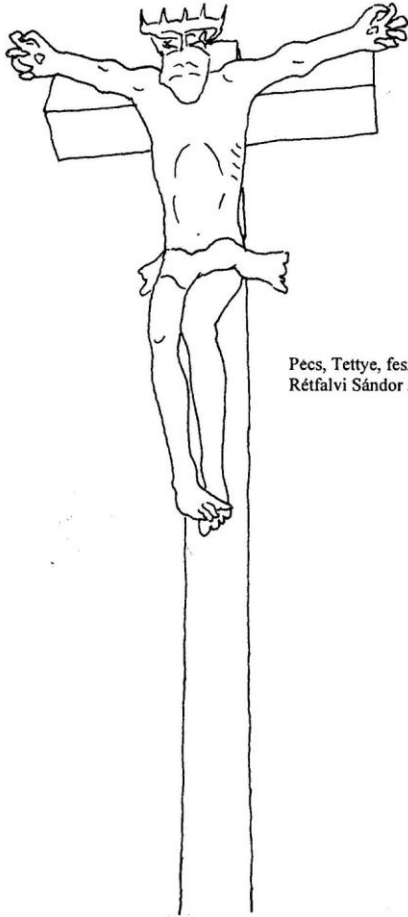

Pécs, Dómmúzeum, kőtár,
a pompás faragvány címe:
A „Háromkirályok” álma.

A műemlékek közül először a Dómmúzeum románkori épületszobrászatát szeretnénk bemutatni. Az Árpád kori kőfaragványok a Dóm második építési periódusából maradtak fenn. Ezek a kőfaragványok a Dóm 19. századi újjáépítése során kerültek elő. Legnevezetesebbek a lépcsőlejárati faragások, az egykori templom főbejárata és a népoltár. A kőfaragványok gazdagon vannak díszítve ószövetéségi jelenetekkel is. Legismertebbek közülük a Sámson jelenet. Az Újszövetségből a Menekülés Egyiptomba, és a Háromkirályok álma a nevezetesebbek.

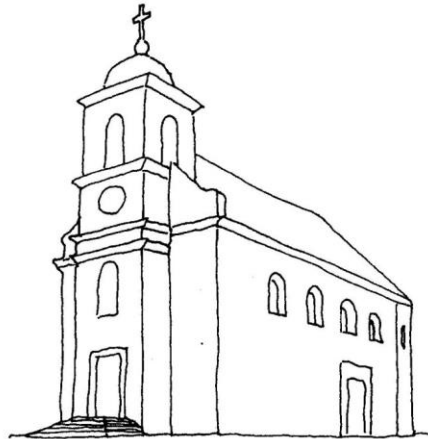
Pécs, Tettye, feszület a Havi-hegyen
Rétfalvi Sándor szobra

Pécs régiségei közé tartoznak a Tettyén lévő romok, a Havi-hegyi kápolna, a pálosok temploma és a Jakab-hegyen található kolostor is. Pécs az egyik olyan városunk, ahol megmaradt és többségében ma is áll a várost kerítő védőfal.

A főtérről, a Hunyadi szobortól elindulva, a Hunyadi János úton észak felé haladva jutunk e várfalon kívülre és értünk föl a Pálosok modern templomához. Ott jobbra, keletnek fordulva, a Magaslati út végén jutunk ki a Tettyére.

A Tettye Pécs északnyugati peremvidéke a hegyoldalban, ahol egykor kőbánya volt. A kibányászott építőanyagot a pécsi építkezéseken használták föl. A bánya helye mára beépült. A völgyben csordogáló Tettye patak egykor malmokat hajtott. A festői Tettye ma kirándulóhely. A völgy fölötti sziklán, a Havi-hegyen áll a Havas-Boldogasszonynak szentelt kis templom, mellette a Kálvárián pedig feszület áll, melyen Rétfalvi Sándor korpusza függ. A templomot a 17. század végén dúló pestisjárványtól történő megszabadulás emlékére állították.

Pécs, Tettye, Havi-hegyi templom

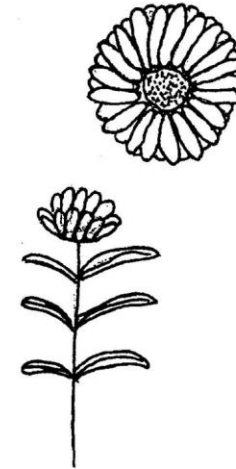
A Jakabhegyen egykor pálos kolostor állott. A közelben állnak a Babbás-kövek, (vagy Babbás-szerkövek). Melyek erózió által lepusztított homokkő sziklák. A Babbák a hegy déli, meredek sziklákban leszakadó peremén sorakoznak.

A Babbás-kövek anyagát a kőzetben található kovavas védte meg az erősebb eróziótól. Nevük eredetére több nézet ismert. Egyrészt emberre emlékeztető alakjuk után kaphatták. Daczó Árpád ferences atya szerint azonban a név Babbára (Babba Máriára), a Kosteleden máig ismert, holdat is jelképező, ősi termékenység-istennőre megy vissza. (Daczó Árpád: Csiksomlyó titka. Pallas Akadémia, 2000, Csikszereda).

Baranyi peremizs

Végre megérkeztünk Pécsre. Azonnal vizsgáljuk is meg a természetes élővilágát! Mivel Pécs a Mecsek tövéénél és a Baranyai-dombságtól északra található, úgy döntöttem a baranyai peremizst mutatom be először. Rendje fészkesvirágúak, nemzetsége peremizs. Termése kaszat. A kaszat száraz, apró egymagú, magféle termés. Virága hasonlít a margarétára, csak szirmai sárgák.

él: Virága fészkesvirágzat, ami azt jelenti, hogy korlátlan növekedésű hajtásból alakult, úgynevezett fürtös típusú virágzat. Virágzati tengelyének csúcsa (mely tulajdonképpen egy összetett vacok) erősen megduzzadt, rövid szártagú (ún. fészektányér), melyen spirális vonal mentén ülnek a virágok.

Csarab

Pécsen elég sok érdekes virág található. Ilyen a csarab is. A csarab a hangafélék nemzetsége: a faj neve közönséges csarab. Egész Európában elterjedt évelő törpecserje. Virágai lilák vagy rózsaszíntűek, július-augusztusban nyílnak. Erika, hanga, télizöld, vadciprus, angyalmetélt – ezek a leghasználatosabb elnevezései. A nemzetség tudományos neve a görög „söpörni” igéből ered, mivel valaha seprüket készítettek belőle.

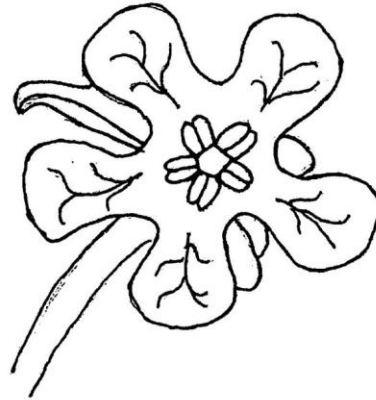
él: A csarab vízajtó és húgyúti fertőtlenítőszer, utóbbi célra azonban a medveszőlő levele hatékonyabb. Reuma, köszvény, vese- és epekö elleni szer az egész növény főzete.

Kék atracél

Maradjunk Pécsen és nézzünk meg egy másik érdekes virágot. Magyarországon négy atracél faj fordul elő, ezek közül kettő védett: a vajsziú és a kék atracél. Nagytermetű, majdnem 1 méteres nagyságot is elérő növény. Termése makkocska. Hazánkban aránylag ritka, meszes talajú rétek, legelők, gyepek növénye. Védett, eszmei értéke 10000 Ft. Felálló, érdesen szőrös hajtású évelő faj. A párta égszínkék.

él: Csöve sokkal rövidebb, mint a virágoknál általában, nem áll ki a csészéből.

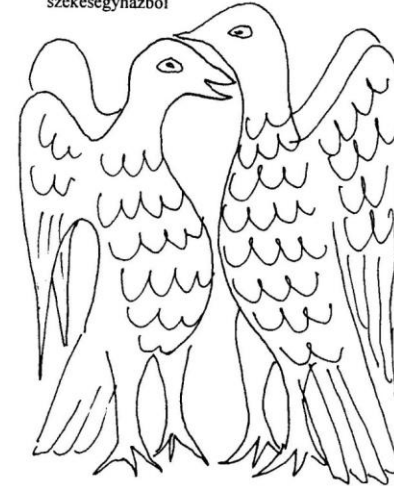
Sziklai vagy Szirti gyöngyvessző

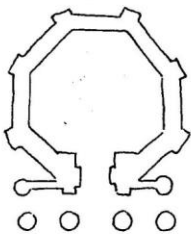
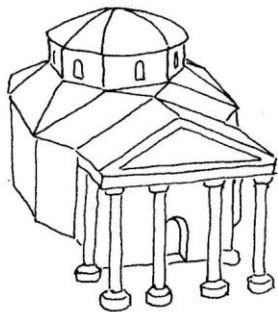
Mielőtt itt hagynánk ezt a gyönyörű várost, nézzünk meg még egy növényt! Alacsonyabb hegyvidék sziklás lejtőin, sziklagerincein alkot összefüggő cserjéseket, ez a gyönyörű növény. A gyöngyvessző nemzetség rengeteg fajt tartalmaz, többségük dísznövényként elterjedt. Hazánkban közülük két faj, a Szirti gyöngyvessző, illetve a Füzlevelű gyöngyvessző védett természetes élőhelyén. Most a Szirti, más néven Sziklai gyöngyvesszőről lesz szó. Hosszúkás tojásdad levelei fonákjukon gyéren szőrösek, a Mecsekben (S. media var. oblongifolia) esetében kopaszok. Viszonylag későn, júniusban virágzik. A szirti gyöngyvessző természetes élőhelyén, Magyarországon védett!

él: Terjedő tövével rézsűk megkötésére is alkalmas. Közepes szárazságtűrő és közepesen árnyéktűrő növény.

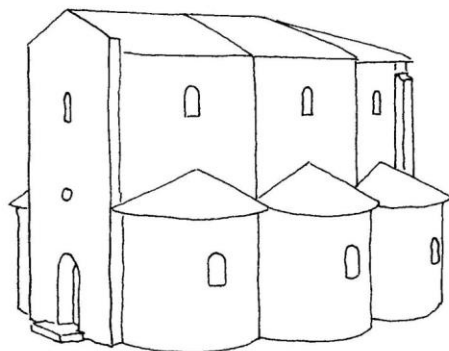
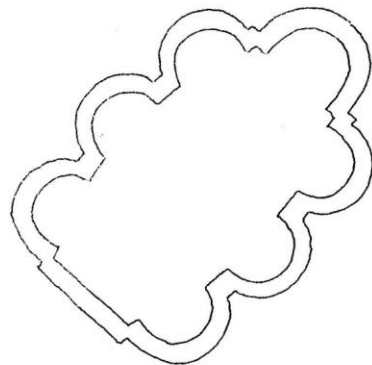
Pécs, Dómmúzeum, Madárpár az Árpád kori szekesegyházból

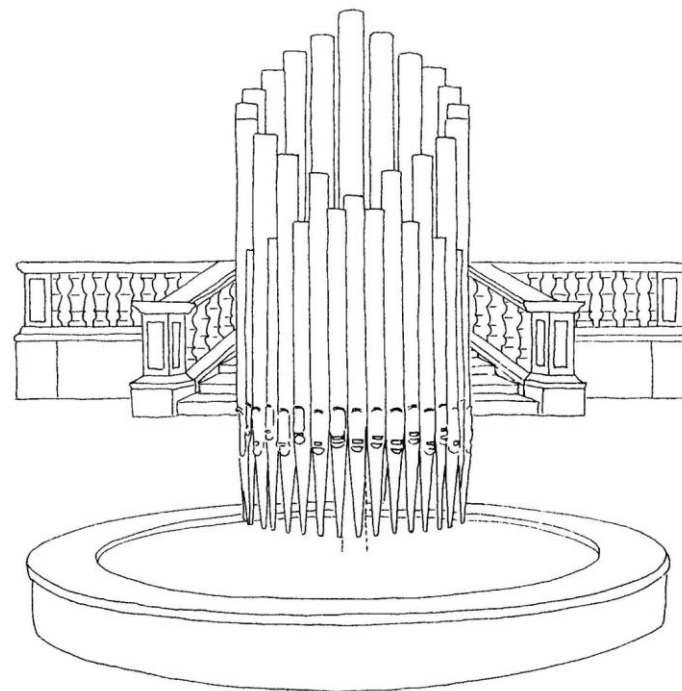
A Nyolccsalalú kápolna

Pécs ókori építészeti és művelődéstörténeti nevezetessége a római kori temető. Sopianae, a római kori település a Kr. u. 2. század elején lett jelentős város, a 3. század végén terjedt el a kereszténység. A jómódú polgárok ekkor kezdtek sírkamrákat, sírkápolnákat építeni. A máig fennmaradtak a 4.-5. században épültek, a mai belvárosnak az északnyugati részén, a székesegyház és a Püspökvár környékén található. Az elmúlt évtizedek ásásai során föltárt sok szép régi sírpitményt újtottak föl s kapcsoltak össze föld alatt húzódó járatokkal.

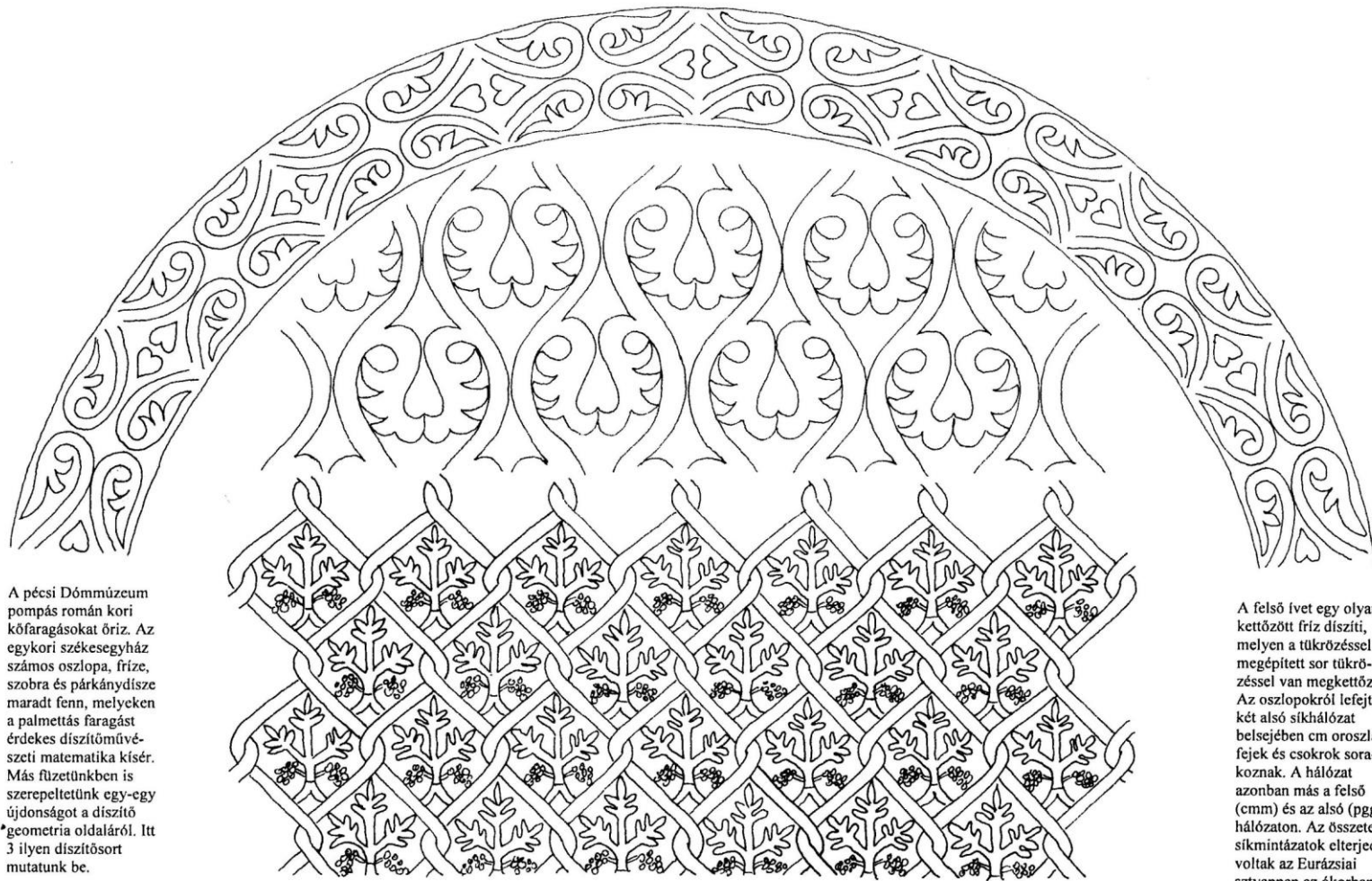
A Hétkaréjos kápolna

Az így kialakított múzeumban a két legnevezetesebb a Nyolccsalalú kápolna és a Hétkaréjos kápolna, melyekről fizetünkben is mutatunk rajzokat. Pécssett már a 18. században találtak sírkamrát a mai ciszter gimnázium építéskor. A sírkamrák festése is sokhelyütt fönmaradt. A pécsi keresztény sírkamrák sajátossága az, hogy gyakran kétszintesek, ami jelzi, hogy egyszerre voltak temetkezési helyek és kápolnák is. A pécsi késő római keresztény temető 2000-ben lett hivatalosan is a világörökség része.

A pécsi Angster Organagyár emlékműve
(Élőkép Alkotóműhely)

Az Angster orgonagyárat a Kiegyezés évében alapította Angster József (1834-1918). Az orgonaépítést az alapító Angster József (későbbi leszármazottai között is előfordult ugyanez a név) Párizsban tanulta, Cavaillé-Colltól, aki korának híres építőmestere volt, és aki a párizsi Notre Dame orgonáját is építette. Az orgonagyárban, a fénykorában, 100 fő dolgozott. A Kárpát-medencében mintegy 1300 orgonát (és 3600 harmóniumot) készített az üzem. Ezek közül a leghíresebb a Szegedi Dóm és az Egri Székesegyház orgonája. Később a gyárat fiai, majd unokája vezette az 1949-es államosításig, amikor is bútorgyár lett belőle. A pécsi Angster Orgonagyár emlékműve a Dóm mögötti hegyoldalon egy parkban áll.

A pécsi Dómmúzeum pompás román kori kőfaragásokat őriz. Az egykori székesegyház számos oszlópa, frize, szobra és párkánydíszé maradt fenn, melyeken a palmettás faragást érdekes díszítőművészeti matematika kíséri. Más füzetünkben is szerepeltetünk egy-egy újdonságot a díszítő geometria oldaláról. Itt 3 ilyen díszítősort mutatunk be.

A felső ívet egy olyan kettőzött friz díszíti, melyen a tükrözéssel megépített sor tükrözéssel van megkettőzve. Az oszlopokról lefejtett két alsó síkhálózat belsejében cm oroszlánfejek és csokrok sorakoznak. A hálózat azonban más a felső (cmm) és az alsó (pgg) hálózat. Az összetett síkmintázatok elterjedtek voltak az Eurázsiai sztyeppen az ókorban.

8. Útvonalterv (Déli és Északi Mecsek)

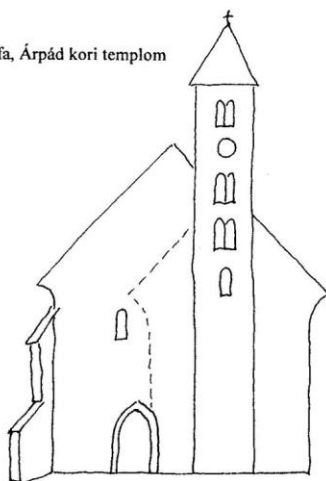
Cserkút, Mánfa, Orfű, Abaliget, Márévár, Mecseknádasd, Ófalu, Pécsvárad, (apátság, néprajz), Szentlőrinc, Gyűrűfű.

Cserkút, Árpád kori templom, Madonna falkép

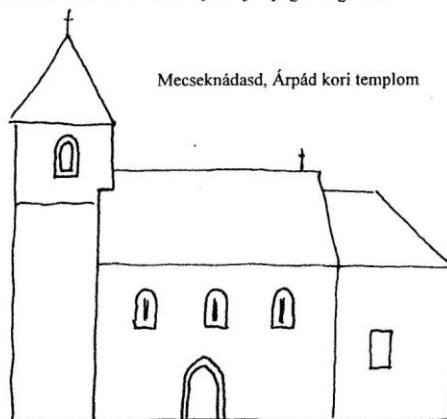
Pécsről nyugatra indulva járjuk be a Mecseket. A Jakab hegy déli oldala festői táj a hegylábban fekszik Cserkút. Árpád kori templománál állunk meg. A falu főutcáján találjuk a kívülről egyszerű templomot, melynek belső festése mindmáig megmaradt. A templom a 13. század végén épült, a freskók egy része is ebből a korból származik. A templom északi falán az apostolok vannak megfestve élénk színekkel. Alattuk áll Szent Mihály arkangyal, kezében karddal és mérleggel, a mérlegen egy halott lelkével. A diadalívtől balra Szűz Mária fogadja a kis Jézussal a Háromkirályok hódolatát. Talán a legismertebb festmény a diadalívtől jobbra álló lovas, Szent György lovag.

Mánfa, Árpád kori templom

Pécsről észak felé indulva találjuk meg Mánfa 12. században épült ősi templomát, a völgyben. A templomot a 14. században északi irányban bővítették, (a falát három méterrel kitolták és támpillérekkel erősítették meg) ezért a homlokzat elé eredetileg közepén épített torony ma kissé délre helyezve látszik. A román stílusú, oszlopocskákkal elválasztott ikerablakkal díszített torony a hajó nyugati végén áll.

Mecseknádasd, Árpád kori templom

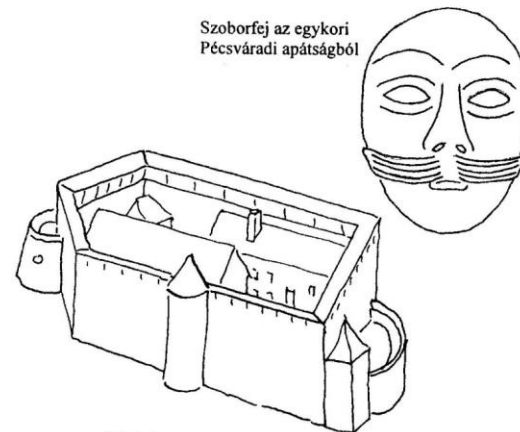

Orfűn láthatjuk az öreg malmot, melyen még ma is lehet gabonát őrölni. Itt az őrlést is bemutatják és kenyérsütési lehetőség is van. A malomban egykor (s alkalmanként ma is még) frissen sültt kenyeret lehetett vásárolni.

Abaligeten találjuk az ország egyetlen denevér-múzeumát az ismertebb abaligeti cseppkőbarlang és gyógybarlang közelében.

Magyaregregy közelében, az erdőben találjuk Márévárt. A római kori őrtorony után csak a tatárjárást követően épült ide nagyobb lakótorony, amit aztán a nemesi párharcok idején építettek ki nagyobb erősséggé, majd a török korban volt egy ideig jelentősége.

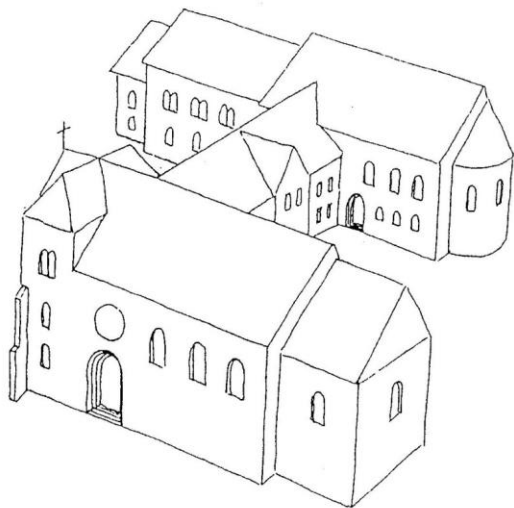
Szoborfej az egykori Pécsvárad apátságból

Márévár

Kelet felé haladva érjük el Réka-várának romjait. Itt született Szent István király unokája, aki később Skóciai Szent Margit néven lett a Római Katolikus Egyház szentje. Margit testvére, Edgár, egy ideig Anglia királya volt. Az Ófalui-völgyön át jutunk el Mecseknádasdra. A község egykor fejedelmi tulajdonban volt, és Szent István adományaként került a Pécsvárad Bencés Apátságához, ami utunk következő állomása lesz. Festői helyen áll a község és az országút kanyarulatában tűnik föl nevezetes Árpád kori műemléke, a Szent István templom. A község háromhajós középkori nagytemplomát várrá alakították a törökök, ma csak a romjai láthatók.

Pécsvárad, az Árpád kori bencés apátság visszaállított képe

A 6-os úton ismét átszeljük a Mecseket, s Pécsváradra érkezünk. Ez a kisváros a Kelet-Mecsek központja. Az Árpád korban bencés apátsága volt, melyet Szent István királyunk alapított 998-ban, néhány évvel Pannonhalma után. Az ezeréves apátság első apátja az az Asztrik apát volt, aki a koronát hozta Rómából. A városka városképét meghatározó építészeti alkotások a Nagyboldogasszony katolikus templom és a pécsváradai vár, melynek része az egykori kolostor épületmaradványa és az egykori templom altemploma is. A kolostor Szent Benedek és Szűz Mária tiszteletére szentelt temploma a várudvar közepén álló gótikus templomrom helyén állhatott. Ennek falai alatt előkerült egy még korábbi, egyenes záródású szentély. Ez lehetett a 11. századi első templom szentélye. Ez az egykori templom egy zárt udvar déli lezárása volt. Északi épülete volt egy kétszintes kápolna, melynek alsó része a ma is álló altemplom. Ez a 11. század végén épült és a patrocíniuma Keresztelő Szent János volt. Volt idő, a 14. század végén, amikor a Pécsvárad Bencés Apátság nagyobb jelentőségre tett szert, mint az akkori Szent Márton Apátság Pannonhalmán. A török hódítás után azonban a kolostori élet megszűnt, s máig sem állt vissza. A közeli Zengővárkony is sok szép népművészeti hagyományt őriz. Ezek egyik csoportját a Szalmamúzeumban láthatjuk.

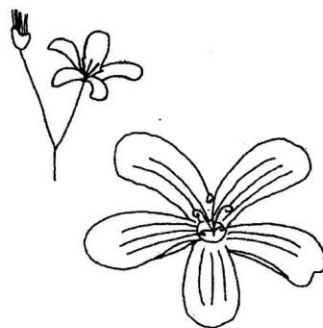
A 6-os úton átmegyünk a Mecsek nyugati szélére. Itt találjuk Szentlőrinc városát. Ultramodern cementgyárat említjük, mint egy olyan üzemláogatási célpontot, ahol a legkorszerűbb technológiáival termelnek.

Mecseki körutunk utolsó állomásaként Gyűrűfüre látogatunk el. A zsákfalu 1970-re elnéptelenedett, de 1991-ben két vállalkozó szellemű telepes újjászervezte a falut: Borsos Béla és Kilián Imre. Ez lett az első ökofalu Magyarországon. A falu lakói megpróbálnak a természettel harmóniában élni: többen otthon termelik meg a szükséges javakat: az élelmiszert (zöldséget, gyümölcsöt, tejet, tojást, húsokat), van, aki kecskesajtot, szappant, mézet készít, van, aki az ősi szövési-fonási ipart űzi, s van, aki a falusi turizmusból él. Az őszi napéjegyenlőség idején tartják meg a falunapot, amikor a látogatók megismerkedhetnek a falu életével.

Rigószegfű

Pécs után fedezzünk fel együtt a Mecsek élővilágát! Először ismerkedjünk meg egy szegfűfélével. A neve rigószegfű. Nagyon különleges, és szép faj. Öt darab fehér, néha kékes szirma van. Szára sok helyen elágazó. Legelők, mocsár- és kaszálórétek a területen szórványosan előfordul a Mecsek nagyobb területein. Latin neve *Moenchia erecta*, magyarul vérontófű (vérontó szegfű).

él: Mivel a szegfűvek közé tartozik, ízesítésre is lehet használni.

Őszi füzértkeres

Sétáljunk tovább! Most egy még különlegesebb fajjal fogunk megismerkedni. Az őszi füzértkeres az egyetlen ősszel viritó orchideánk. Az őszi esők megérkezése után, rendszerint szeptember közepén nyílik. Száraz gyepekben, kaszálókon, főként a Dél-Dunántúlon láthatjuk. A hazai orchidea fajok kosborfélék családjába, azon belül 23 nemzetségbe sorolhatók. él: Figyelem! A brazilai trópusok fán lakó orchideái és a Magyar erdők alján megbúvó avarvirág mind egy rendkívül változatos és fajgazdag növénycsalád, az Orchideafélék tagja.

Pécsvidéki aszat

Mint a növény nevéből is ki fog derülni, Pécs környékén maradunk. A virág neve ugyanis pécsvidéki aszat. Védett, eszmei értéke 2000 Ft. Olyannyira figyelem előtt van hazánkban, hogy még a 2008-as Flóra Konferencián is helyet kapott. „ (...) illetve belterületen is rábukkantunk a nemrégiben még kipusztultnak vélt pécsvidéki aszatra...”

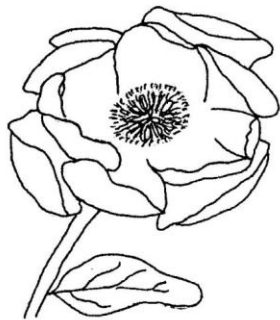
él: Egy Kakasdról talált leírásban is ezt olvashattuk: „A Paradicsom-pusztai halastavak felőli területén a településnek, található egy-két méteres magasságot is elérő védett növényt, amit hazánkban néhány évvel ezelőtt kipusztultnak gondoltak: ez a pécsvidéki aszat.”

Bánati bazsarózsa

Most következzen egy Magyarországon fokozottan védett növény, amihez a Mecsekbe kell maradnod, hogy megláthasd. Ez állomásunk utolsó növénye. A bánati bazsarózsa eszmei értéke 250.000 Ft. Gyökerei nyúlánkak – koloncosak. Szára nem fásadó, felálló, el nem ágazó. A sugaras szimmetriájú virág kettős virágtakarójú, a magányosan álló virágok nagyok. Termése (mint már más virágoknál is olvashattunk) tiszöcskös.

Él: Ez a virág növényritkaság, egész Európában egyik legfontosabb élőhelyét Baranya megyei Zengő gerincén találhatjuk meg. Régebben gyógyászati célra is gyűjtötték gyökereit, az epilepszia ellen görcsoldóként.

Kétlevelű árnyékvirág

A Duna-Dráva Nemzeti Park közelében megtaláljuk a kétlevelű árnyékvirágot. A virágtalan meddő száron csak egy levél található. A levelek válla szív alakú. Fehér színű, apró virágai hajtásvégei fűrten nyílnak. Termése fél cm átmérőjű élénkpiros bogó, kezdetben narancssárga, zöld vagy fekete pontozással. Ezek kissé lapítottak, mint a gyöngyvirág termése. A nyirkos talajú úde erdőket szereti.

él: levele nagyon hasonlít a gyöngyvirágra, ám virágai alapján egyértelműen megkülönböztethetjük őket. Innen népies neve: nöstény gyöngyvirág.

Szibériai nőszirm

„Magyarország hatodik, egyben az első határon átnyúló bioszféra-rezervátumát avatták fel csütörtökön a Somogy megyei Szentborbáson, a Dráva-kikötőben” - olvashattuk a hírekben. Szentborbás Barcs és Sellye között található. „Égeres láperdő a Dráva mentén” - írta a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság. 631 ezer hektárnyi természetvédelmi területet ölel fel. Érdekessége a szinte csak itt élő szibériai nőszirm. Egyik legkarcsúbb a nőszirmok között. Az igen dekoratív virágok sötétlila színűek. 1-3-sával helyezkednek el a szár csúcscsán.

él: virágaik szerkezete egészen különleges. A kinyúló lepleken gyönyörű sárga-fehér csíkszerű mintázat látható.

Nyugati csillagvirág

Ez a növény található az itt lévő virágok közül a legközelebb a Dunához. A Harkány Siklós. Beremend hármast területén előforduló nyugati csillagvirágot érdemes megcsodálnunk. Kedvelt kerti dísznövény. Hagymás növény. ritkán fejleszt két keskeny tölevélnél többet. Virága 5 szirmú kék, nagyon ritkán fehér színűek. Védett, értéke 2000 Ft.

él: Gyógyászati felhasználása, hogy piritott hagyma alapanyaga néhány köhögés elleni gyógyszernek.

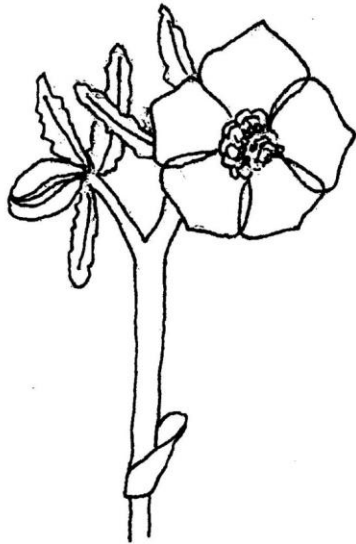

Illatos hunyor

Mielőtt a Drávától egyenesen Pécsre mennénk kelet felé tegyünk egy kis kitérőt. Nagyon érdekes a növényzete többek közt Mohács, Pécsvárad és Mecseknádasd városának. Ha sziklás karsztos, bükk- vagy gyertyánelegyes erdőkben kirándulunk, könnyen találkozhatunk a zöldes virágú, fonákján szőrös levelű illatos hunyorral, ami egyértelműen a Dél-Dunántúl virága, azon belül a Mecsekben az elterjedtebb. Minden hunyor faj védett hazánkban. Mivel a boglárkafélék családjába tartozik mérgező is! Hasonló faj a kisvirágú hunyor, de ennek virágai jóval kisebbek.

é!:

Nagyobb, „igazi” levelei a virágzás vége felé vagy végén jelennek csak meg. Miután megtörtént a beporzás, a csészék nem hullnak le, hanem egyben marad a virág, megjelenik közepén a termése (egy tüzöcsokor).

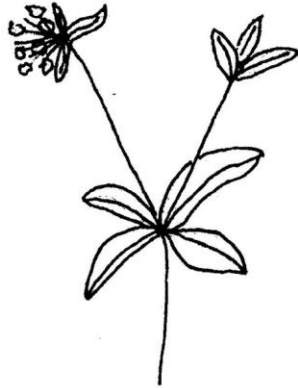

Olasz müge

Mohácsról a növények mellett sok más dologról is olvashatunk, most viszont merüljünk el a természet gyönyöreiben. Mondanom se kell ez a virág is itt a legelterjedtebb, bár meglehetősen ritka. Ugyan olyan típusú erdőt kell keresni mint előbb, az illatos hunyornál az olasz müge megtalálásához. A nálunk élő alfaj színe fehér.

é!:

Hagymás, gumós, gyöktörzses növény, nem mérgező.

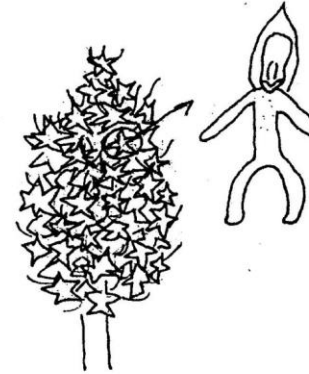

Majomkosbor

Menjünk Pécs felé, állomásunk következő színhelyére. De ne olyan hevesen! Álljunk meg előbb Pécsváradon, mert itt megtalálhatjuk a különleges majomkosbort! A kosborok egyik faja. Gyökere közt két gömbölyded vagy ujjas gumó van. Ezeket alakjuk miatt heregumóknak nevezik; a nemzetség róluk kapta tudományos nevét. Nagyon érzékeny a termőhely változásaira, emiatt is védett csaknem összes faja hazánkban. Különösen szép fehér-lila virága érdekes alakú. Számos faja és kiváltképp a kimondottan a látvány kedvéért nemesített számtalan hibridje dísznövény.

é!:

Virága majom alakú, innen kapta a nevét. Gumójában sok a növényi nyálka és a keményítő, ezért kivonatát salep néven tápláló orvosságként hasznosítják.

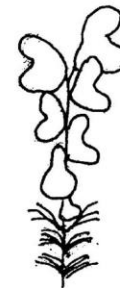

Méreglő sisakvirág

Pécsváradról menjünk északra mielőtt végleg kikötnénk Pécsen. Például Mecseknádasdra. Itt találjuk a felettéb érdekes méreglő sisakvirágot. A sisakvirágok nemzetségébe erősen mérgező fajok tartoznak. A sisakvirágok többnyire kék vagy lila színben pompáznak, ám akad kivétel is, mint a méreglő sisakvirág. Ennek a fajnak a szárai vastosabbak mint a többi sisakvirágé. Termése tüzöcsokor, mint az illatos hunyornak. Védett, eszmei értéke 2000 Ft.

é!:

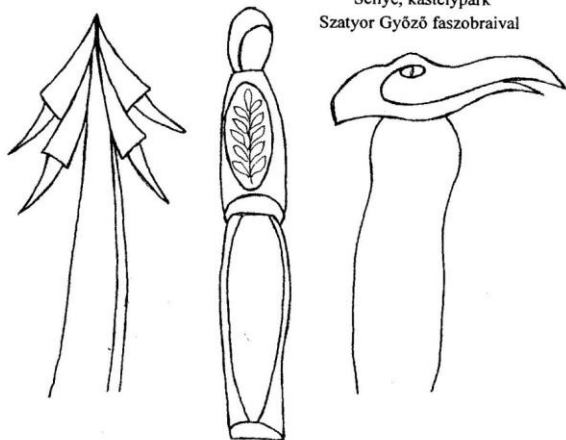
Régebben mérgezés-ellenes hatást tulajdonítottak a gyökerének, de valójában erősen mérgező növény.

9. Útvonalterv (Dráva-mente, Villány, Mohács)

Drávaiványi, Kőrös, Tenkes, Harkány, Nagyharsány (köfőjtő), Siklós, (vár, gótika), Villány (bor), Máriagyúd (búcsú), Bár (bazalt), Mohács (csatater).

Dél-dunántúli kirándulásunk utolsó útvonala a Villányi-hegységhez, a Drávához és Mohácsra vezet. S ahogyan a virágzó középkori Magyar Királyság elkészítette az egyensúlyi létezésétől, úgy mi is búcsút veszünk a csodálatos tájakat fölvonultató Dél-Dunántúltól.

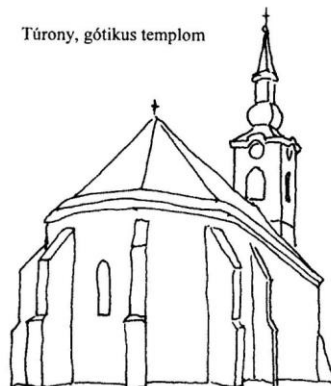
Sellye, kastélypark
Szatyor Győző faszoبراival

Erre a kirándulásunkra induljunk el Sellyéről. A régi kastély parkjában pompás szoborkiállítás láthatunk egy közeli faluban, Bogdásán élő fafaragótól, Szatyor Győzötől.

Délnyugatnak tartva első megállónk egy szép, kazettás mennyezetű templomnál lesz Drávaiványiban. A Dráva vidéki templomok híresek szépen festett mennyezetkazettáikról. A táj lassan elnéptelenedik, mert az Ormánság nevezetes volt az egykézésről. Egyetlen gyermek örökölte a földet, házat, s nem kellett osztoznia rajta.

Második megállónk, most már keletnek fordulva, Kőrös. Református templomában itt is szép festett kazetták borítják a mennyezetet, közülük bemutatunk egyet. Román kori templom részleteit találjuk a Tenkes lábánál lévő Túronyban is, Harkány fürdőváros közelében.

Túrony, gótikus templom

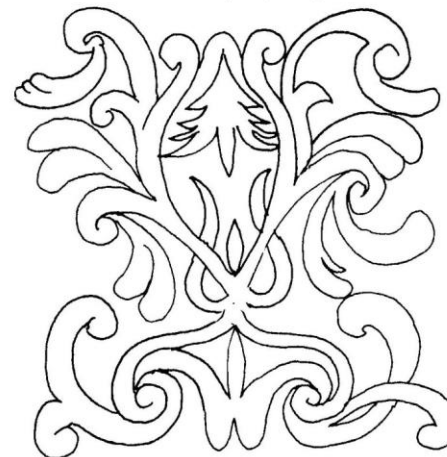

Drávaiványi, mennyezetkazetta

A Tenkes azonban sok másról is nevezetes. A kelet-nyugati irányban 20 kilométer hosszan elnyúló Villányi-hegység kedvező éghajlati adottságú, neves bortermelő hegyvidékünk. Keleti végén áll a Szársomlyó, vagy más néven Nagyharsányi-hegy. A lábánál egykor kőfaragó park működött.

Kőrös, református templom, mennyezetkazetta

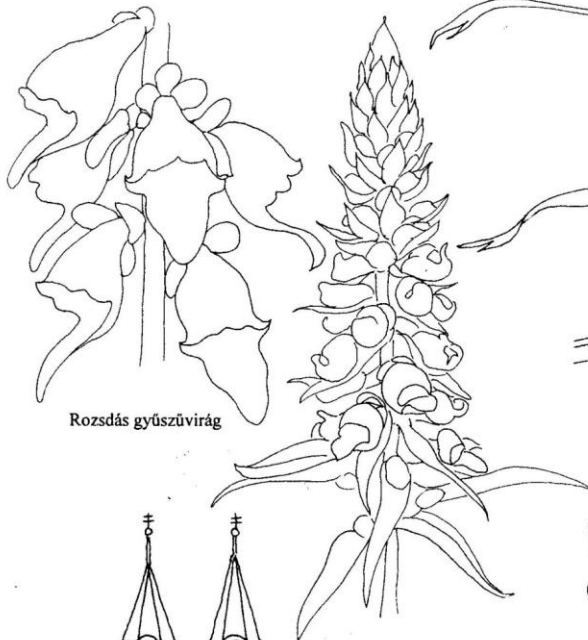

A Villányi hegység alapkőzetei a mezozoikumban keletkezett mészkövek és dolomitok: a középső-triász, a jura és az alsó-kréta korból. A Villányi hegység, de különösen a Szársomlyó, fontos természetvédelmi területünk növényvilága révén is. Itt tenyészik a magyarországi flóra nevezetes növénye, a magyar kikerics, melyet már 1933-ban védetté nyilvánítottak. Kora tavasszal virágzik.

Magyar kikerics

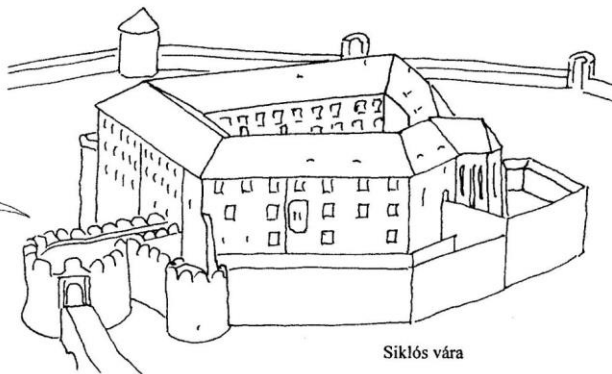
A Szársomlyó egy másik jellegzetes növénye a rozsdás gyűszűvirág, de itt él a sallangvirág legnagyobb hazai állománya is. A mediterrán éghajlatot kedvelő mérgegyilok és magyar páfrány is a hegység jellemző növénye.

Rozsdás gyűszűvirág

Máriagyűd, kegytemplom

Sallangvirág

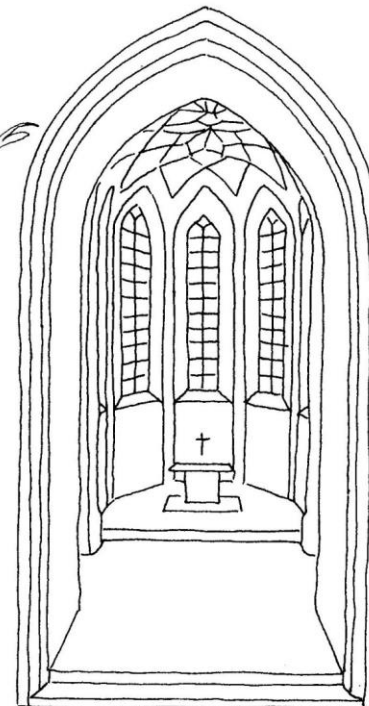

Siklós vára

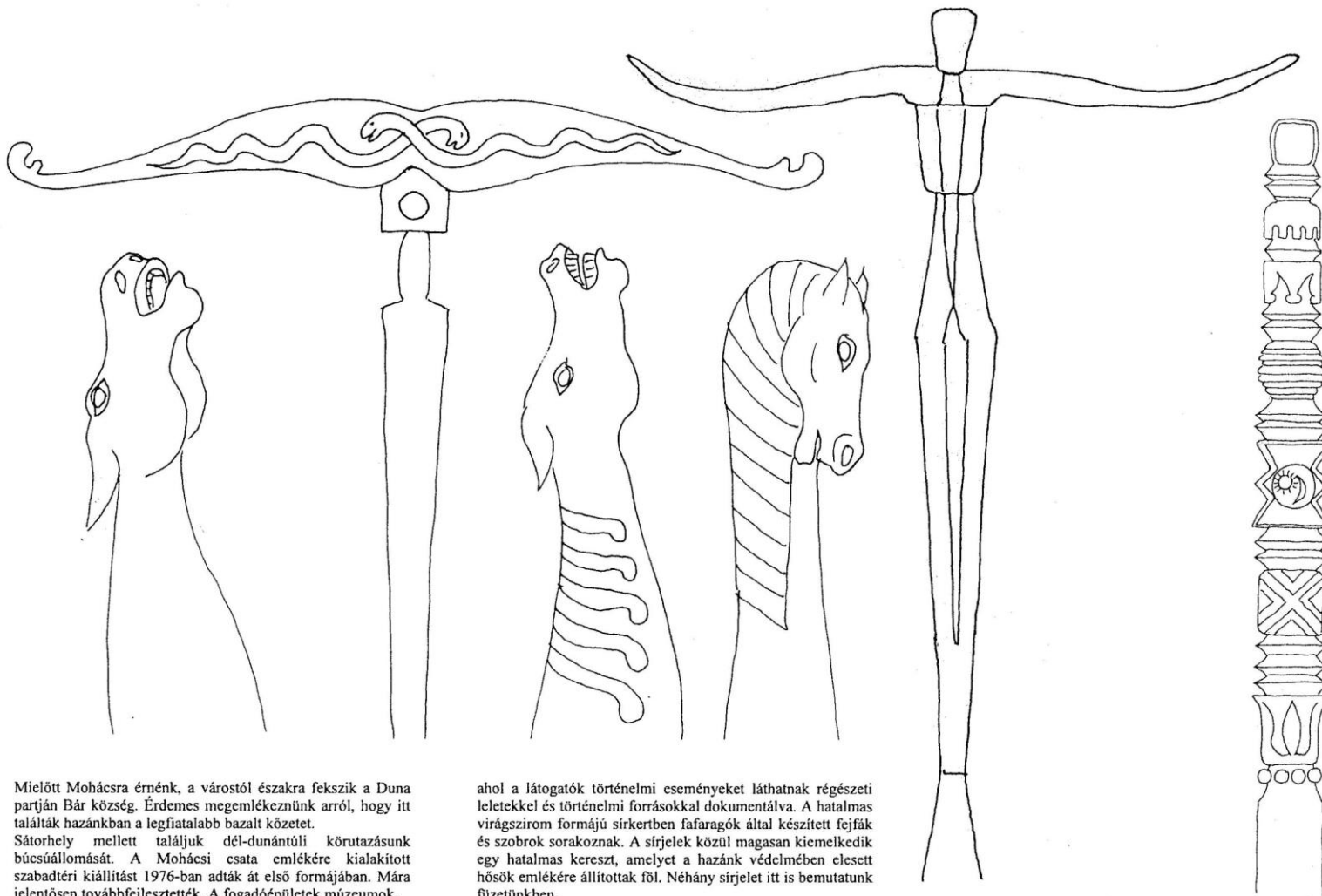
A Villányi-hegység „fővárosának” Siklóst tekinthetjük. Vára a tatárjárás óta áll. Előbb a Gara família építette ki, a 15. században, majd Perényi Imre fejlesztette a 16. század elején. A Gara család több tagja is betöltötte a nádori tisztséget. Gara Miklós nádor ide menekítette Zsigmond királyt is, házi őrizetben tartva fél éven át. A török idők után a Batthyány család birtoka lett. A Gara nádor idején épült gótikus várkapolna pompás építészeti emlékünkné a 15 századból.

Villány vörösborairól és vendégváró pincesorairól nevezetes. A névadó város mellett Palkonyán, Villánykövesden, Nagy-, és Kisharsányban vannak védett, régi pincesorok.

Siklós, gótikus várkapolna

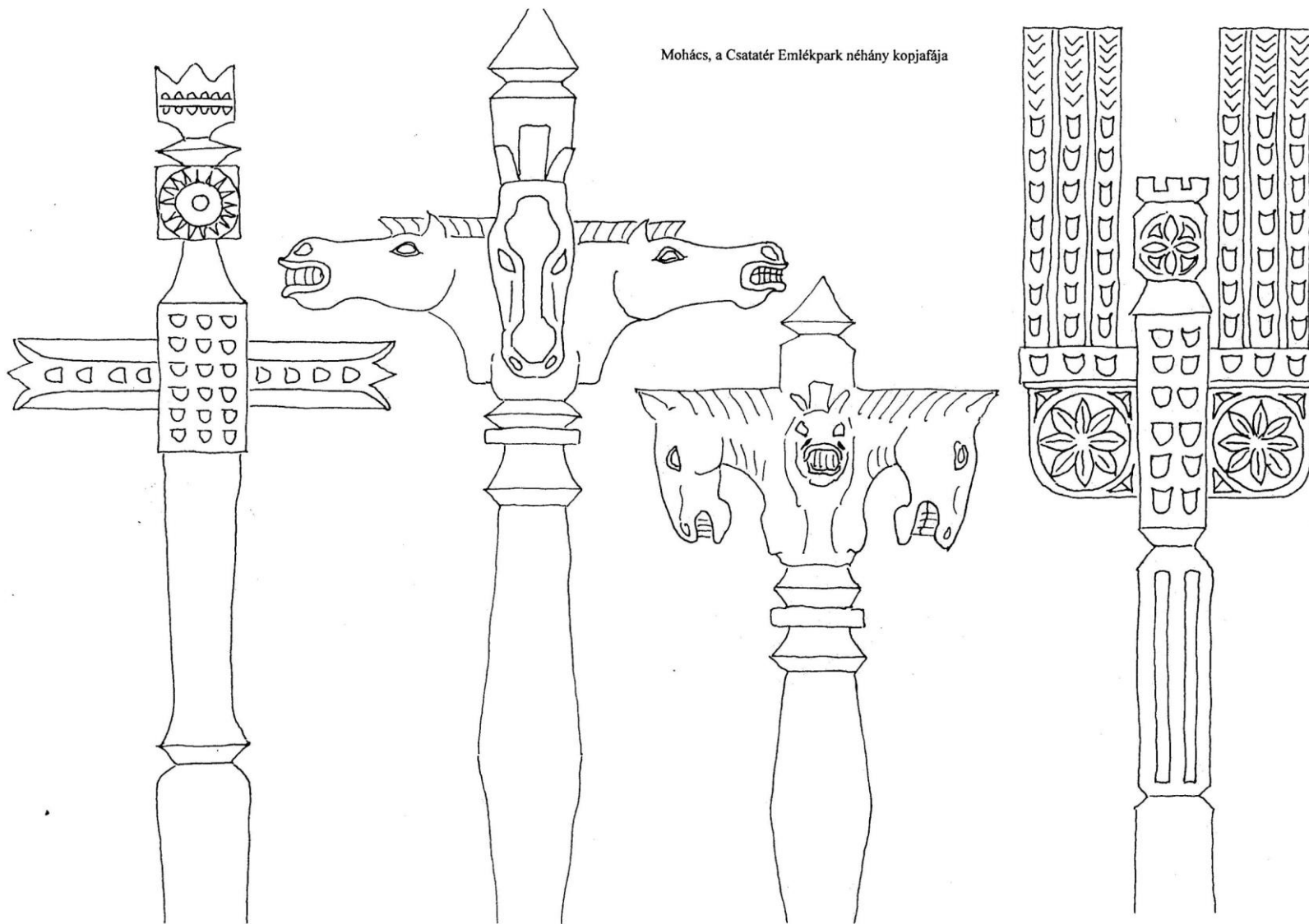
A Villányi-hegyvidék nevezetes búcsújáráshelye Máriagyűd. Már a honfoglalás idején kápolnát emeltek itt a pécsváradai bencések, majd II. Géza építtetett itt templomot. A török dúlás után csak a 19. század elején kapta meg a zarándokhely rangját hivatalosan is 7. Piusz pápától. A Sárlos Boldogasszonynak szentelt kegyhelyen magyarul, németül és horvátul is ki van írva a története a templomnak és a tőle keletre található a Szentkútnak, melynek vizét egykor a gyűdi korszokban vitték haza a zarándokok. Máriagyűdön minden Mária napon búcsút tartanak.

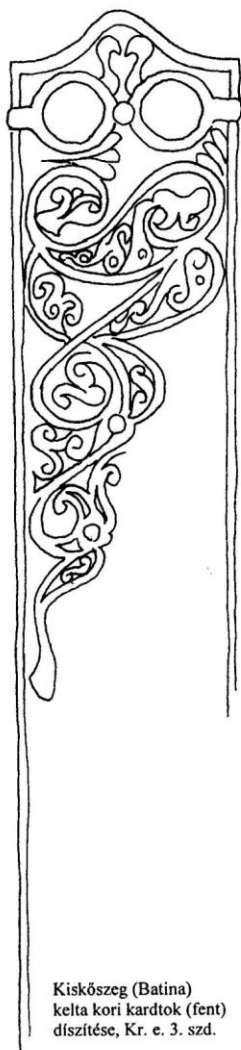

Mielőtt Mohácsra érünk, a várostól északra fekszik a Duna partján Bár község. Érdekes megemlékeznünk arról, hogy itt találták hazánkban a legfiatalabb bazalt kőzetet. Sátorhely mellett találjuk dél-dunántúli körutazásunk búcsúállomását. A Mohácsi csata emlékére kialakított szabadtéri kiállítást 1976-ban adták át első formájában. Mára jelentősen továbbfejlesztették. A fogadóépületek múzeumok,

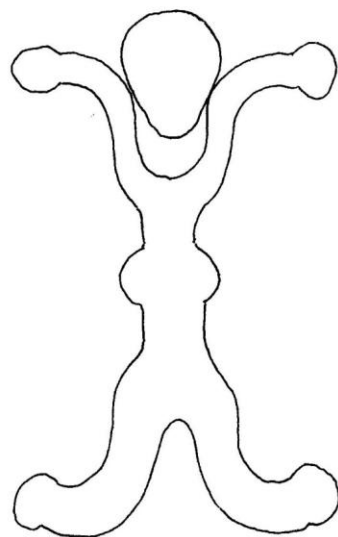
ahol a látogatók történelmi eseményeket láthatnak régészeti leletekkel és történelmi forrásokkal dokumentálva. A hatalmas virágszirom formájú sírkertben fafaragók által készített fejfák és szobrok sorakoznak. A sírjelek közül magasan kiemelkedik egy hatalmas kereszt, amelyet a hazánk védelmében elesett hősök emlékére állítottak föl. Néhány sírjelet itt is bemutatunk füzetünkben.

Mohács, a Csatatér Emlékpark néhány kopjafája

Kisköszeg (Batina)
kelta kori kardtok (fent)
díszítése, Kr. e. 3. szd.

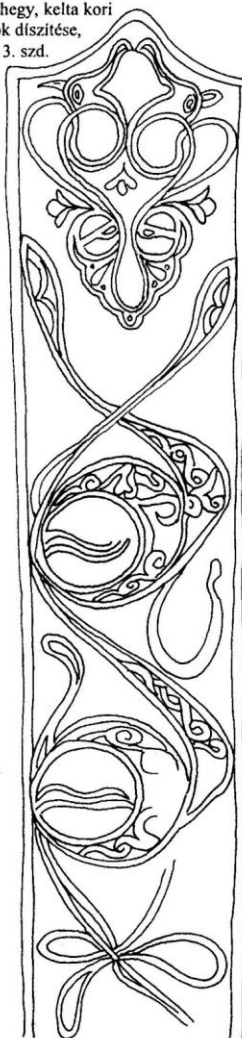
Dinyés, kelta kori kard
emberalakú markolata

A Dél-Dunántúl néhány érdekes régészeti lelete

Balatonlelle, újkőkori kerámia
kocsi az élé fogott állatokkal

Köröshegy, kelta kori
kardtok díszítése,
Kr. e. 3. szd.

A Dél-Dunántúl füzet mintegy 6 év alatt formálódott ki. 2007-ben jelent meg a két előzmény, a Kincses Észak-Magyarország, és a Kincses Észak-Dunántúl terepgyakorlatos kis atlasz. Budapestről indulva távol eső helyek a Balaton „alatt” elterülők, főleg egy „gyalogos” számára, de szerencsére a környezettan és a technika szakos hallgatókkal évente sor került egy-két üzemlátogatásos kirándulásra és más lehetőségek is adódtak az útvonalak bejárására. Két őszi terepgyakorlat zajlott le a Dél-Dunántúlon a Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesületének szervezésében, Pécs környékére és a Dráva-Duna Nemzeti Parkba, a Barcsi Ósborókás vidékére. Egy-egy konferenciára is sor került Pécsre és Kaposvárra. Egyszer az Ót-testvér Találkozót is a Mecsekben tartottuk és egy baráti házaspárral is több szép kirándulást tettünk a Dél-Dunántúltra. A táj bejárását azonban nem csak a jelenben, hanem a múltban is végezhetjük: a kelta régészet különösen gazdag leleteket hozott a Dél-Dunántúlon. A NASA holdkőzetekkel és az etnomatematikai témákkal is adódott egy-cgy meghívás Szekszárdra, Kaposvárra. Egy alkalommal pedig a Hunveyor szemináriumot rendeztük meg a Pécsi Egyetemen. Időközben megnyílt Pécsen a Dóm Múzeum is, melynek pompás Árpád kori faragványairól készült rajzaimból többet is beválogattam a füzetbe. E munka végén emlékezem meg hálával ezekről az imént sorra vett segítőtőimről, akik valamilyen formában hozzájárultak a terepgyakorlatok és a tanulmányi kirándulások sikeres megvalósításához: Bérczi Alajos, Bérczi Ágota, Bérczi Katalin, Bérczi Zsófia, Cech Vilmos, Földi Tivadar, Fabriczy Anikó, Gucsik Arnold, Gulyás Pálné, Halmos Benedek, Hegyi Sándor, Hudoba György, Kabai Sándor, Kiss Ádám, Kubovics Imre, Schiller István, Szili István, Tóth Albert.

Füzetünk a magyarországi tájakat és történelmet bemutató sorozat része, melyek a következők:
SZENT ISTVÁN KIRÁLY EMLÉKEZETE,
SZENT LÁSZLÓ KIFESTŐ,
PUSZTASZERI KIFESTŐ,
1000 ÉVES MAGYARORSZÁG,
MAGYARORSZÁGI Szent Királyné EMLÉKEZETE,
ROMÁNKORI TEMPLOMKAPUK,
KAZETTÁS MENNYEZETEK,
KINCSES ÉSZAK-MAGYARORSZÁG,
KINCSES ÉSZAK-DUNÁNTÚL,
KÖRTEMPLOMOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN,
KINCSES DÉL-DUNÁNTÚL

A tájak bejárásához, a füzet anyagának feldolgozásához, (akár a festéséhez), újabb lapokkal történő kibővítéséhez jó időt, alkotókedvet és felfedező örömet kívánok.

